Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto
Bakalauro studijų programa „Kriminologija“

Jorinda Prieskienytė

Bakalauro darbas

Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje

Darbo vadovė: Dr. Aušra Pocienė

Vilnius
2021

Turinys

Santrauka 2

Summary 3

Įvadas 4

I. Delinkventų resocializacijos tikslai ir jos taikymo modeliai 7

I.1. Resocializacijos samprata 7

I.2. Nepilnamečių delinkventinio elgesio aiškinimas 11

I.3. Resocializacijos programų formavimo modeliai 13

II. Nepilnamečių resocializacijos galimybės Lietuvoje 18

II.1. Teisinis resocializacijos reglamentavimas ir jos vykdymas įstaigose 18

II.2. Lietuvoje vykdomos elgesio keitimo programos 22

III. Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje 27

III.1. Tyrimo metodologija 27

III.2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas 28

Išvados 32

Literatūra 34

Priedai 38

Santrauka

Bakalauro darbe yra nagrinėjamos nepilnamečiams vykdomos elgesio keitimo programos Lietuvoje. Pagrindinis darbo tikslas – apžvelgti Lietuvoje nepilnamečiams vykdomas elgesio keitimo programas, įvertinti jų privalumus, trūkumus ir nustatyti jų gerinimo galimybes.

Pirmąją teorinę dalį sudaro du skyriai. Pirmame skyriuje atliekama mokslinės literatūros analizė, siekiant išsiaiškinti resocializacijos sampratą. Taip pat analizuojamos teorijos, aiškinančios delinkventinio elgesio priežastis ir asmenų elgesio keitimą/taisymą. Taip pat yra aptariami RNR ir GLM modeliai, kuriais remiantis formuojamos resocializacijos programos. Antrame skyriuje aptariami Lietuvos teisės aktai, susiję su vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymu ir elgesio keitimo programų taikymu. Kartu yra aptariamos nepilnamečiams vykdomos aprobuotos elgesio keitimo programos.

Antroje empirinėje dalyje aptariami kokybinio tyrimo, kurio tikslas – išsiaiškinti nepilnamečiams taikomų elgesio keitimo programų privalumus, trūkumus ir pagerinimo galimybes, rezultatai. Tikslui pasiekti buvo atlikti 5 interviu su probacijos tarnybos ir vaikų socializacijos centro darbuotojais, kurie veda elgesio keitimo programas.

Raktiniai žodžiai: resocializacija, elgesio keitimo programos, nepilnametis.

Summary

The bachelor's thesis examines the behavior change programs for minors in Lithuania. The main goal of the work is to review the behavior change programs implemented for minors in Lithuania, to evaluate their advantages and disadvantages, and to identify the possibilities for their improvement.

The first theoretical part consists of two chapters. The first chapter analyses scientific literature to understand the concept of resocialization. Theories that explain the causes of delinquent behavior and the change/correction of an individual are analyzed. There are also discussed RNR and GLM models, based on which resocialization programs are formed. The second chapter examines Lithuanian legislation related to the implementation of the average childcare measure and the application of behavior change programs. Additionally, behavior change programs for the juvenile in Lithuania are discussed.

The second empirical part examines the results of a qualitative study aimed at elucidating the advantages, disadvantages, and opportunities for improvement of behavior change programs for the juvenile. To achieve the research goal, 5 interviews were conducted with the behavior change program practicing staff of the probation service and the children's socialization center.

Keywords: resocialization, programs of behavior change, juvenile.

Įvadas

Nors šiuo metu Lietuvoje nepilnamečių nusikaltimų skaičius nėra didėjantis ir situacija gana stabili, tačiau vis tiek yra svarbu stebėti šią tikslinę grupę. Remiantis Lietuvos statistikos duomenimis, 2015 m. buvo užregistruota 2600 nusikalstamų veikų, kurias padarę įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, 2016 m. – 2023, 2017 m. – 1918, 2018 m. – 2172, 2019 m. – 1717 (Oficialios statistikos portalas 2019). Galima matyti, kad nuo 2015 m. iki 2018 m. nepilnamečių užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius mažėjo, tačiau 2018 m. jis vėl išaugo. 2019 m. užregistruotų veikų sumažėjo daugiau nei 450 atvejų. Remiantis šiais duomenimis, galima teigti, kad atvejų skaičius, kai nusikalstamą veiką padarę yra įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, nemažėja. Nepilnamečiai, kuriems yra skirtas lygtinis paleidimas arba arešto ar laisvės atėmimo bausmės vykdymas yra atidėtas, patenka į probacijos tarnybą ir jiems gali būti skirtas įpareigojimas dalyvauti elgesio keitimo programose. 2019 m. probacijos tarnyboje vykdomose elgesio keitimo programose dalyvavo 108 nepilnamečiai, iš jų 96 pilnai išklausė visą programą. Programą „Elgesys − pokalbis − pasikeitimas“ baigė 31 nepilnametis, EQUIP − 33, „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“ − 4 , „Ankstyvoji intervencija“ − 12, smurtinį elgesį keičiančioje programoje dalyvavo 1, tačiau nebaigė, ir kitas elgesį keičiančias programas baigė 16 jaunuolių (Lietuvos probacijos tarnyba). Elgesio keitimo programos taip pat yra vykdomos vaikų socializacijos centruose *(trumpinys VSC)* bei pataisos įstaigose. Elgesio keitimo programos yra reikalingos tam, kad padėtų nepilnamečiams pakeisti savo elgesį, todėl būtų naudinga sužinoti, kaip jas pagerinti, kad jos būtų dar efektyvesnės.

Vykdant elgesio keitimo programas Lietuvoje, susiduriama su įvairiais sunkumais (darbuotojų įgūdžių, žinių trūkumas, individualių programų trūkumas ir kt.). Dėl to jos nėra tokios veiksmingos ir efektyvios, kokios galėtų būti.

Užsienyje mokslininkai domisi elgesio korekcinėmis programomis. Jiems yra aktualus tokių programų tobulinimas ir didesnis efektyvumas. K.Pooley atliko tyrimą, kurio tikslas buvo išgryninti šiuolaikinius įrodymus, susijusius su tuo, kas padeda sumažinti jaunimo nusikalstamą elgesį. Tyrimo metu buvo atlikta sisteminė literatūros apžvalga, į kurią buvo įtraukti tyrimai, susiję su prevencijos programomis, kurios yra vykdomos Australijoje ar kitose išsivysčiusiose šalyse jauniems žmonėms (10 – 25 metų), kurie turėjo kontaktą su nepilnamečių ar baudžiamosios justicijos sistemomis. Iš 427 tyrimų buvo atrinkti 44, kuriems buvo atlikta sisteminga apžvalga. Išanalizavus visus tyrimus, paaiškėjo 9 pagrindiniai komponentai, siejami su teigiamu programų efektyvumu: programos teorija, pakartotinio nusikalstamumo rizika, rizikos, poreikių ir reakcijos nustatymas, kultūrinis jautrumas, protokolų laikymasis, įgyvendinant programą, programos trukmė ir intensyvumas, teigiami ir

bendradarbiaujantys jaunuolio ir specialisto santykiai, kokybiškas tarpinstitucinis ir agentūrų tarpusavio koordinavimas, programos vertinimas. (Pooley 2020, p. 2,6).

Apie elgesio keitimo programų tobulinimą rašė ir Lietuvos tyrėjai. Pavyzdžiui, R.Vaičiūnienė ir V.Viršila darbe „Socialinės reabilitacijos priemonių taikymo laisvės atėmimo vietose analizė: esamos praktikos tobulinimo perspektyvos“ pagrindinį dėmesį skyrė „<...> korekcinių programų praktinio taikymo galimybėms, jų įgyvendinimo kokybei (darbuotojų motyvacijai, kvalifikacijai), taip pat programų veiksmingumo ir stebėsenos problematikai.“ (Vaičiūnienė, Viršila 2018, p. 8). Tyrimo metu buvo sudarytos 5 fokusuotos grupės, jose dalyvavo įstaigų darbuotojai, kurie dirba su įvairiomis nuteistųjų grupėmis ir taiko skirtingas socialinės reabilitacijos priemones. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad programų taikymo tobulinimas turėtų būti siejamas su funkcijų perskirstymu, turėtų būti daugiau programų vykdytojų, taip pat yra individualių ir specifinių programų, skirtų nepilnamečiams ar priklausomiems asmenims, poreikis. (Vaičiūnienė, Viršila 2018, p. 41).

Apie nepilnamečiams teikiamos pagalbos gerinimą taip pat buvo rašoma 2013 m. L.Žukauskienės ir V.Viršilos darbe „Socioedukacinė pagalba 14 – 16 metų paaugliams, atliekantiems laisvės atėmimui alternatyvią bausmę“. Šiame darbe autoriai siekė išsiaiškinti, kaip „<...> geriau suprasti socioedukacinės pagalbos tokiems paaugliams esmę, siekiant plėtoti veiksmingesnę veiklos su jais praktiką.“ (Žukauskienė, Viršilas 2013, p. 95). Tyrimo metu buvo paimti interviu iš pataisos inspekcijų pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais. Pakalbėjus su šiais asmenimis paaiškėjo, kad reikėtų tobulinti jų pačių asmenines savybes, žinias bei įgūdžius. Taip pat būtų naudinga atskirti paauglių kontrolės ir priežiūros funkcijas ir kad paaugliams būtų efektyviau teikiama socioedukacinė pagalba, reikėtų, jog specialiai parengti darbuotojai įsitrauktų į pataisos inspekcijos veiklą. (Žukauskienė, Viršilas 2013, p. 110).

Šiame tyrime siekiama išsiaiškinti, kaip būtų galima patobulinti konkrečias (EQUIP, „R.A.K.T.A.S“, „Ankstyvoji intervencija“, „Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“ ir kt.) nepilnamečiams vykdomas programas Lietuvoje, kad jos būtų naudingesnės jų resocializacijai. Ankstesniuose tyrimuose nebuvo pateikta konkrečių pasiūlymų, kaip galima patobulinti atskiras programas.

Darbo tikslas – apžvelgti Lietuvoje nepilnamečiams teisės pažeidėjams vykdomas elgesio keitimo programas, įvertinti jų privalumus, trūkumus ir nustatyti jų gerinimo galimybes.

Uždaviniai:

1. Aptarti resocializacijos sampratą.

2. Išanalizuoti teorijas, susijusias su jaunuolių delinkventinio elgesio priežastimis ir asmenų elgesio keitimu/taisymu.
3. Aptarti, kokios nepilnamečių elgesio keitimo programos yra vykdomos Lietuvoje.
4. Remiantis ekspertų nuomone, įvertinti nepilnamečiams taikomų elgesio keitimo programų privalumus, trūkumus ir pagerinimo galimybes.

Duomenų rinkimo metodai:

1. Dokumentų analizė. Buvo apžvelgti Lietuvos teisės aktai, susiję su vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymu bei elgesio keitimo programų taikymu.
2. Kokybinis tyrimas. Buvo atlikti pusiau struktūruoti interviu su probacijos tarnybos ir vaikų socializacijos centro darbuotojais, kurie dirba su nepilnamečių elgesio keitimo programomis. Informantai buvo atrinkti netikimybine, tiksline atranka. Gauti interviu ištranskribuoti ir išanalizuoti su MAXQDA 2020 programa.

Šį darbą sudaro įvadas ir trys skyriai.

Pirmajame skyriuje „Delinkventų resocializacijos tikslai ir jos taikymo modeliai“ aptariama resocializacijos samprata, teorijos, nepilnamečių delinkventinio elgesio priežastys bei resocializacijos programų formavimo modeliai.

Antrajame skyriuje „Nepilnamečių resocializacijos galimybės Lietuvoje“ pateikiama teisės aktų, susijusių su resocializacijos vykdymu, apžvalga bei aptariamos Lietuvoje vykdomos aprobuotos elgesio keitimo programos nepilnamečiams.

Trečiajame skyriuje „Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje“ pristatomi elgesio keitimo programų vertinimai, kuriuos atliko ekspertai, dirbantys su tomis programomis.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

I. Delinkventų resocializacijos tikslai ir jos taikymo modeliai

Šioje dalyje yra analizuojami įvairių autorių resocializacijos apibrėžimai, kurie padeda atskleisti, kaip resocializaciją supranta skirtingi autoriai, kokie yra bendri ir svarbiausi aspektai, būdingi resocializacijos sąvokai. Taip pat yra aptariamos socialinių ryšių, delinkventų subkultūros ir reabilitacijos teorijos. Jos atskleidžia nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastis bei padeda išsiaiškinti, kokiais būdais jiems galima padėti pasikeisti. Skyriaus pabaigoje pristatomi modeliai, kuriais remiantis yra formuojamos resocializacijos programos nepilnamečiams.

I.1. Resocializacijos samprata

Norint išsiaiškinti resocializacijos sampratą, pirmiausia būtų naudinga aptarti socializacijos procesą, kuris yra artimai susijęs su resocializacija. Iš sociologinės pusės socializacija yra suprantama kaip „<...> susijungimo su kultūra procesas, pabrėžiant, jog socializacija vykdoma grupei veikiant individą, o jos esmė yra tam tikrų visuomeninių vaidmenų atlikimas.“ (Michailovič cit. pg. Wojcik 2001, p. 27). O psichologijoje socializacija suvokiama kaip poreikių formavimo ir reguliavimo procesas, kurio esmė yra visuomenės priimtas šių poreikių tenkinimo būdas. Šio proceso metu formuojama ir keičiama individo asmenybė. Asmuo prisitaiko prie aplinkos, tačiau ir pats daro jai įtaką, kai tikrovę keičia ir formuoja pagal savo poreikius. (Michailovič cit. pg. Wojcik 2001, p. 27). Sociologas G.Merkys (2002) išskyrė keturis esminius socializacijos parametrus: „<...> 1) socializacija kaip socialinių vertybių ir socialinių normų perėmimas (interiorizacija); 2) socializacija kaip socialinių vaidmenų įvaldymas ir socialinis išmokimas; 3) socializacija kaip konkrečių kultūrų įsisavinimas, asmenybės identifikacija su tam tikromis kultūromis – bendromis ir lokaliomis <...>; 4) socializacija kaip socialinė adaptacija ir socialinė integracija (asmens prisitaikymas visuomenėje, įtraukimas į visuomenę)“. Šie parametrai parodo pagrindines ir svarbiausias socializacijos sritis, kurioms yra daroma didžiausia įtaka asmens socializacijos proceso metu.

Kai asmuo nepriima visuomenės vertybių, taisyklių ir kitų jai svarbių dalykų, jam tampa sudėtinga prisitaikyti prie aplinkos ir jis elgiasi priešingai nei yra būdinga kitiems. Tokiu atveju galima sakyti, kad žmogaus socializacija buvo ne visai sėkminga ir jam bus reikalinga resocializacija, tai reiškia, kad jis bandys vėl prisitaikyti prie visuomenės, įgyti jai svarbias vertybes, elgesio normas ir pan. Taigi galima teigti, kad resocializacija yra tarsi antrinė socializacija, kurios metu asmuo bando keistis ir dar kartą prisitaikyti prie jį supančios aplinkos.

Psichologijoje pirmieji resocializacijos terminą pristatė amerikiečiai psichologai D.B.Kennedis ir A.Kerberis. Jie resocializaciją apibrėžė kaip individo antrinio įtraukimo į sociokultūrinę aplinką procesą dėl jo socializacijos trūkumų arba dėl jo sociokultūrinės aplinkos pokyčių. O anglų sociologas

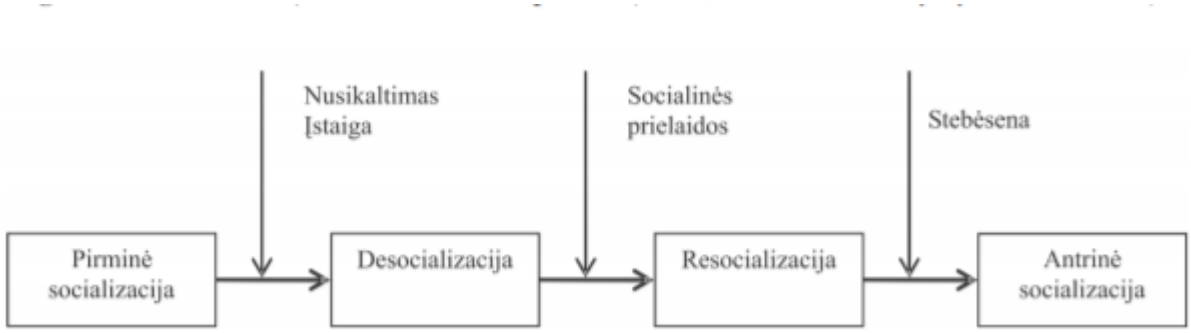
A.Giddensas resocializaciją aiškina kaip asmens pasikeitimą, kai subrendęs asmuo perima elgesį, kuris anksčiau jam nebuvo būdingas (Stoykov cit. pg. Giddens 2017, p. 126). Kanadiečių sociologas E.Goffmanas resocializaciją apibrėžė kaip procesą, kurio metu sugriaunamas ir iš naujo pastatomas individo vaidmuo ir socialiai sukonstruotas savęs suvokimas (Crossman 2019). Psichoterapeutas R.Barkeris resocializaciją apibūdina kaip „<...> asmens rengimą įsitraukti į visuomenės gyvenimą ir gyventi visuomenėje, kurioje pasikeitė sąlygos po krizės, traumos ar pasikeitus gyvenimo būdui <...>." (Leliūgienė, Baronaitė, Zapolskytė 2008, p. 135). Resocializaciją taip pat galima suprasti kaip veiklą, kurios tikslas yra asmens, turinčio sutrikimų, auklėjimas ir socializacijos trūkumų šalinimas. Tai turi būti daroma per resocializacinį auklėjimą arba negatyvaus nusistatymo normų, nustatančių asmeniui tam tikras pareigas ir įgaliojimus, įveikimą. (Michailovič cit. pg. Makowski 2001, p. 28). Visi šie autoriai resocializaciją suvokia kaip procesą, kurio metu žmogus turi bandyti keistis, prisitaikyti prie visuomenei priimtinų normų, priimti socialinius vaidmenis ir pan.

Resocializacijos procesu taip pat domėjosi ir Lietuvos mokslininkai. R.Kalendra teigė, kad resocializacija yra „<...> permanentinio mokymosi ir ugdymosi būdas, skatinantis efektyvesnį grįžimo į normalų gyvenimą laisvėje procesą." (Prakapas, Katinaitė cit. pg. Kalendra 2008, p. 84). Jis kalbėjo apie nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų resocializaciją ir stengėsi parodyti, kad efektyvi resocializacija padeda jiems sugrįžti į normalų gyvenimą laisvėje. Pasak, I.Michailovič resocializacija yra kaip auklėjimas ir jo uždavinys yra socializacija (Prakapas, Katinaitė cit. pg. Michailovič 2008, p. 83). Tokia resocializacijos sąvoka atskleidžia tai, kad resocializacija yra labai panaši į socializaciją, nes jų metu yra mokomasi tokių pat dalykų. Ji taip pat rašė apie funkcionalią resocializacijos reikšmę, kurios esmė yra ta, kad darant poveikį nevisiškai socializuotam asmeniui, jis turėtų atsikratyti trūkumų arba įgyti naujų elgesio stereotipų, skatinančių vykdyti pozityvius visuomenės vaidmenis (Michailovič 2001, p. 28). Anot G.Liaudinskienės, resocializacija yra kaip „<...> pakartotinis prisitaikymas prie esamų socialinių normų, kai žmogus, kuris yra pažeidęs visuomenės normas, nori sugrįžti į visuomenę." (Lengvinas cit. pg. Liaudinskienė 2012, p. 123). Resocializaciją dar galima apibūdinti kaip socialinio statuso sugrąžinimą asmeniui, netekusiam aplinkinių pasitikėjimo (Žemaitytė, Čiurinskienė cit. pg. Kučinskas 2004, p. 45).

LR baudžiamajame kodekse resocializacijos apibrėžimas nėra pateikiamas, tačiau jį galima rasti kituose teisės aktuose. Vienas iš jų yra Lietuvos probacijos įstatymas, kuriame probuojamojo asmens resocializacija suprantama kaip visos priemonės, kurios motyvuoja probuojamąjį integruotis į visuomenę bei gyventi nedarant nusikaltimų (LR probacijos įstatymas Nr. 4-108). Resocializacijos sąvoka taip pat yra apibrėžiama nutarime „Dėl Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo" (2009), kuriame resocializacija apibūdinama kaip „<...> asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis,

ugdymo ar kitomis priemonėmis, siekiant integruoti asmenį į visuomenę.“. Teisės aktuose yra kalbama apie tokią resocializaciją, kuri yra būdinga tik nusikaltusiems asmenims.

Kriminologijoje resocializaciją galima analizuoti kaip poveikį, kurio pagrindinis tikslas yra užtikrinti tokį asmens elgesį, kuris būtų naudingas jam ir taip pat atitiktų visuomenės interesus (Michailovič 2001, p. 114). Nusikaltusių asmenų resocializacinės veiklos esmė yra susijusi su jų auklėjimu, teigiama socializacija ir tinkamo elgesio mokymu, psichoterapija, švietimu ir kt. (Drakšienė, Michailovič 2008, p. 128). Nusikaltusiems asmenims resocializacijos proceso metu ydingos vertybės turi būti sugriautos, asocialaus elgesio modelius turi pakeisti prosocialūs elgesio modeliai. Taip pat individui reikia priimti naujus socialinius vaidmenis ir įgauti patirties, kuri padėtų asmeniui prisitaikyti visuomenėje. (Merkys et al. 2002, p. 39). Taigi resocializacijos metu vykstantys procesai atitinka anksčiau aptartą resocializacinių užsiėmimų esmę. Tinkamai įvykdžius resocializacijos procesą, asmuo turėtų būti pasiruošęs sugrįžti į visuomenę.

1 schema. Resocializacijos procesas

R.Prakapas ir R.Katinaitė (2008) straipsnyje pateikė schemą (žr. *schemą Nr. 1*), kurioje yra pavaizduotas asmens, padariusio nusikaltimą, resocializacijos procesas. Pirminė socializacija būna nepavykusi, kai asmuo padaro nusikalstamą veiką ir patenka į įkalinimo įstaigą ir tada jam prasideda desocializacijos etapas. Desocializacija – tai procesas, kurio metu asmuo dėl įvairių priežasčių atpranta nuo jam įprastų dalykų (vertybių, taisyklių, jo socialinio vaidmens ir kt.) (Lietuvių žodynas). Po šio etapo individui yra reikalingas resocializacijos etapas, kurio metu vyksta „<...> naujų vertybių, normų, vaidmenų ir elgesio taisyklių <...>“ mokymasis (Prakapas, Katinaitė cit. pg. Кравченко 2008, p. 83). Paskutiniame – antrinės socializacijos etape asmuo įgytas žinias bando pritaikyti integruojantis į visuomenę, priimant naujas vertybes, socialinius vaidmenis ir pan.

XX a. vid. buvo suformuluoti penki pagrindiniai **resocializacijos principai**, kuriais yra vadovaujamasi ir šiais laikais. Pirmasis principas yra **klasifikacijos**, reiškiantis, kad kaliniai būna sugrupuojami pagal bausmės dydį, amžių, pažiūras bei jiems taikomus pataisos metodus. Antrasis –

pataisos principas, nurodantis įkalinimo esminę funkciją, kuri yra asmens elgesio transformacija. Laisvės atėmimo bausmės tikslas – nuteistojo moralinis pasitaisymas ir jo reintegracija, todėl priemones reikia naudoti atsižvelgus į nuteistųjų skirtumus (fizinius ir moralinius) bei nevienodas jų galimybes pasitaisyti. Trečiasis **švietimo** principas tvirtina, kad įkalinimas pasieks savo tikslą tik tada, kai bus organizuojamas švietimas. Norint kalinį apsaugoti nuo nepageidautinų ryšių, reikia pasirūpinti jo bendruoju ir profesiniu išsilavinimu bei turimo išsilavinimo lygio kėlimu. Kitas principas – **darbo**, nes darbas yra pagrindinis resocializacijos elementas. Darbas čia suprantamas ir kaip prievolė, ir kaip teisė. Paskutinis yra **įkalinimo kontrolės** principas, kuris nurodo, kad kalėjime dirbančių specialistų moralinės savybės ir pasirengimas turi garantuoti asmens resocializacijos sėkmę. (Žemaitaitytė, Čiurinskienė cit. pg. Foucault 2004, p. 45). Taigi resocializacijos principų laikymasis įkalinimo įstaigose padeda užtikrinti sėkmingą asmens resocializaciją ir sugrįžimą į normalų gyvenimą.

Norvegų kriminologas T.Mathiesen'as išskyrė keturis esminius resocializacijos elementus: darbą, mokymą, moralinę įtaką ir discipliną. Nepaisant įvairių reformų (ekonominių, socialinių, teisinių ir kt.), istorinių aplinkybių, šie elementai visada išlieka tie patys, nebent gali skirtis jų išreiškimo stiprumas, hierarchija bei svarbumas. (Kuklianskis, Gimelstein, Justickis 2005, p. 54). Tarp šių elementų ir anksčiau aptartų resocializacijos principų galima įžvelgti panašumų. Ir M.Foucault, ir T.Mathiesen'as teigia, jog nuteistuosius reikia mokyti ir šviesti, kad būdami įkalinimo įstaigoje jie galėtų tobulėti ir išvengtų neigiamos aplinkinių įtakos. Tai glaudžiai siejasi su kitu panašumu – darbu, kuris yra aktualus individui išėjus į laisvę. Jei nuteistasis kalėjime tobulino savo bendruosius ir profesinius įgūdžius, tai jam bus lengviau ieškoti darbo išėjus į laisvę, nes jis nebus praradęs savo gebėjimų.

Lietuvos moksliniuose darbuose resocializacijos sąvoka dažnai prilyginama socialinės reabilitacijos terminui, tačiau šių sąvokų reikšmės yra skirtingos. Socialinės reabilitacijos terminą reikia vartoti, kai yra kalbama apie psichologinį asmenybės atkūrimą ar garbės susigrąžinimą, o resocializacijos, kai kalbama apie įgūdžių ir gebėjimų, kurie padeda gyventi nedarant nusikalstamų veikų, lavinimą ir sėkmingą grįžimą į visuomenę. (Liukinevičienė, Mikalauskas cit. pg. Vaičiūnienė et al. 2018, p. 20). Žodis „reabilitacija" taip pat dar gali būti vartojamas medicinos arba politinių nusikaltimų srityje, tačiau resocializacijos sąvoka vis tiek išlieka platesnė ir tikslesnė. Galima sakyti, kad socialinė reabilitacija yra resocializacijos proceso dalis. (Sakalauskas cit. pg. Leyendecker et al. 2015, p. 13–14). Taigi resocializacijos terminas negali būti prilyginamas socialinei reabilitacijai, nes resocializacija apima daugiau elementų taip pat ir pačią socialinę reabilitaciją.

I.2. Nepilnamečių delinkventinio elgesio aiškinimas

Taip pat yra svarbu aptarti teorijas, kurios paaiškina, kodėl žmonės daro nusikaltimus ir laužo visuomenėje nusistovėjusias elgesio normas. Deviantinis elgesys yra suprantamas kaip veiksmai, kurie yra nukrypę nuo socialinių normų, vertybių ir įsitikinimų (Siegel 2008, p. 4). Amerikiečių kriminologo Traviso Hirschio **socialinių ryšių teorija** teigia, kad nusikalstamo elgesio priežastis slypi stipriuose santykiuose (socialiniuose ryšiuose), kuriuos vaikas užmezga su individais arba grupėmis, tokiomis kaip šeima, mokykla ir kitos socialinės įstaigos. Jei šie socialiniai ryšiai nutrūksta arba susilpnėja, tai individai gali laisvai, niekieno nevaržomi nusikalsti. Lygiai taip pat asmenys susilaikys nuo nusikalstamo/deviantinio elgesio, jei jie yra laikomi socialinių ryšių su visuomene. (Zavala, Spohn, Alarid cit. pg. Hirschi 2019, p. 57). T.Hirschis socialinių ryšių teorijoje išskiria keturis ryšio elementus, kurie sulaiko asmenį nuo nusikalstamo elgesio:

1. Prisirišimas (angl. *attachment*) „<...> prie svarbių asmenų – atskirus asmenis siejantis emocinis ryšys, sukuriantis nuolatinį įsipareigojimą elgtis atsakingai (konformistiškai) su šiais asmenimis, atsižvelgti į jų norus bei lūkesčius; tai – savotiška socialinė sąžinė, kuriai formuotis ir išlikti pirmiausia svarbūs tėvai, mokykla ir bendraamžiai <...>“ (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė 2008, p. 116).
2. Įsipareigojimas (angl. *commitment*). Įsipareigojimas reiškia, kad žmogus bijo nusikalsti dėl galimų pasekmių ir turimų ar įgytų turtų, reputacijos, įvaizdžio praradimo. Taip pat individai bijo prarasti ir ateities galimybes, todėl įsipareigoja nenusikalsti ir paklusti taisyklėms. Asmuo investuoja savo laiką, energiją, patį save tam tikrai veiklai (pvz., išsilavinimui, verslo kūrimui) ir taip įgyja reputaciją. Jeigu kažkada jis pradeda svarstyti apie deviantinį elgesį, jis taip pat turi atsižvelgti į savo deviantinio elgesio padarinius, riziką, kurią jis kelia dalykams, kuriuos pasiekė įprastu elgesiu. (Hirschi 1969, p. 20).
3. Įsitraukimas (angl. *involvement*). Yra daroma prielaida, jog asmuo bus per daug užsiėmęs standartiniais dalykais, kad įsitrauktų į nusikalstamą veiką. Asmuo užsiimantis įprasta veikla yra susietas su susitikimais, terminais, darbo valandomis, planais ir pan., taigi galimybė nusikalsti kyla nedažnai (Hirschi 1969, p. 22).
4. Tikėjimas (angl. *belief*). Tai kai asmuo neprieštarauja ir pritaria visuomenėje vyraujančiai vertybių sistemai bei socialinėms normoms. (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė cit.pg. Meier 2008, p. 116).

Kontrolės teorijos, norėdamos išspręsti delinkvencijos problemas, pasiūlė tai daryti išplečiant socialinę kontrolę. Tai reiškia, kad reikėtų formuoti delinkventų savikontrolės gebėjimus, stiprinti santykius šeimoje, padidinti įsitraukimą į mokyklos veiklą, užimtumo programas ir pan. (Vileikienė

2007, p. 8). T.Hirschis taip pat kalbėjo apie nusikalstamo elgesio prevenciją ir teigė, kad ji „<...> turi remtis socialiniuose paribiuose esančiųjų ir atskirųjų integracija, gyvenimo sąlygų <...> gerinimu, taip pat tinkamų startinės pozicijos į socialinį gyvenimą sąlygų sudarymu, struktūrinių sunkumų (pvz., jaunimo nedarbo) šalinimu.“ (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė cit. pg. Meier 2008, p. 117). Dar jis manė, jog turi keistis ne tik nusikaltęs asmuo, bet ir jo aplinkoje esantys žmonės, su kuriais jis kuria santykius. Tuo atveju, kai nepavyksta užmegzti pozityvių santykių su vaiku, būna labai maža tikimybė, kad tarp vaiko ir visuomenės bus tvirtas ryšys. (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė cit. pg. Janssen 2008, p. 117). Todėl labai svarbu yra užmegzti pozityvius socialinius ryšius, nes jų nebuvimas gali nulemti blogą vaiko integraciją į visuomenę. Taigi T.Hirschis nusikalstamą elgesį siejo su socialinių ryšių silpnėjimu ir nebuvimu, nes asmuo nusikalsta tik tada, kai neturi artimo ryšio su kitais, kai nesijaučia kam nors įsipareigojęs, kai būna užsiėmęs ir turi daug laisvo laiko ir kai nepritaria visuomenėje vyraujančioms normoms, vertybėms ir pan.

Nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastis taip pat bandė išsiaiškinti amerikietis kriminologas Albertas Cohenas. Kurdamas **delinkventų subkultūros teoriją** jis pastebėjo, kad delinkventų gaujos ir subkultūrinės vertybės yra labiau būdingos žemiausios klasės atstovams ir paplitusios skurdžiuose miesto rajonuose. Jis taip pat teigė, kad nepilnamečio nusikalstamas elgesys dažniausiai būna neutilitarinis, piktavališkas, negatyvus, nemotyvuotas ir neracionalus. (Vileikienė cit. pg. Cohen 2007, p. 6). A.Cohenas parašė knygą „Delinkvenciniai vaikinai: gaujos kultūra“ („Delinquent Boys: The Culture of the Gang“), kuri išsiskiria savo naujovėmis gydant gaujas ir subkultūras bei atkreiptu dėmesiu į kontinentines temas socialinėje teorijoje, kurios gali būti atpažįstamos S.Froido, E.H.Vėberio ir E.Durkheimo darbuose. (Berard cit. pg. Cohen 2014, p. 319). A.Cohenas atkreipė dėmesį į JAV populiarią psichoanalizės teoriją, kurioje buvo froidistinė reakcijos formavimo koncepcija. Reakcijos formavimas psichoanalizėje suvokiamas kaip gynybos mechanizmas, dėl kurio nerimas arba kitos neigiamos emocijos yra pakeičiamos jų opozicijomis. Naudojant šį mechanizmą galima išsiaiškinti psichologinius įtampos formavimo aspektus ir paaiškinti delinkvencinį elgesį, kuris ignoruoja tokią vertybę kaip ekonominė sėkmė. Šios koncepcijos taikymas taip pat padėjo išsiaiškinti, kodėl deviacija labiau reiškiasi kaip kolektyvinis veiksmas. (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė 2008, p. 83–84). Jis teigė, kad delinkventų subkultūra atsiranda, kai „tikslai ir priemonės atmetamos, o vietoj jų įtvirtinamos naujos vertybės ir elgesio normos“ (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė 2008, p. 85). Jaunuolių naujai sukurta subkultūra apima priešiškumą ir paniekinimą tų grupių atžvilgiu, kurių priešiškumą jie užsitarnavo. Toks pašaliečių (angl. *outsiders*) atmetimas yra būtinas tam, kad jie patys apsaugotų save nuo nerimo dėl to, ką pagalvos kiti ir jie gali nueiti taip toli, kad nesilaikys pašaliečių keliamų lūkesčių (Cohen 1955, p. 68). Kadangi jaunuoliai atsiskiria nuo bendruomenės ir sukuria savo atskirą subkultūrą, tai galima daryti prielaidą, kad jų

ryšys yra gana stiprus. Jiems svarbi subkultūros narių nuomonė bei vieni kitiems jie turi didelę įtaką. Šioje subkultūroje pagrindinis dėmesys skiriamas „<...> garbei, kuri išstumia konvencinius tikslus ir vertybes ir kuri tampa siekiamu tikslu.“ (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė 2008, p. 86). Taigi, kai jaunuoliams nepavyksta pritapti prie esamų grupių, jiems atsiranda frustracija dėl statuso ir tada jie pradeda priešintis, susiburia į grupes, kuriose nusistato savo taisykles, normas ir pan.

Pozityvistinės kriminologijos mokyklos atstovams išsiaiškinus nusikalstamo elgesio priežastis, atsirado galimybė deviantus pakeisti, kad jie daugiau taip nesielgtų. XIX a. pabaigoje vokietis Štelceris pirmasis pavartojo terminą „nusikaltėlio pataisymas“ (Švedas cit. pg. Стручков 2003, p. 73). Apie pozityvų poveikį asmeniui, pagalbą, kaip jam pasikeisti ir sugrįžti į visuomenę, labiau pradėjo domėtis resocializacijos teorijos šalininkai. **Resocializacijos teorija** teigia, jog „<...> asmenį, padariusį nusikaltimą, galima ir reikia taip paveikti, kad jis daugiau nenusikalstų. Ši teorija <...> pripažįsta tik pozityvų poveikį: auklėjimas, psichologinė pagalba, profesinis parengimas ir t.t.“ (Drakšas 2004, p. 31). Šioje teorijoje taip pat tvirtinama, kad parenkant poveikio priemones reikia atsižvelgti į nusikaltusio žmogaus asmenines savybes, nes priemonės turi būti individualizuotos. Dar yra išskiriama „Naujos socialinės gynos“ teorija (M.Anselis), priklausanti resocializacijos teorijos krypčiai. Jos atstovai teigia, kad bausmė turi atlikti resocializacijos funkciją. Tai reiškia, kad nusikaltusį asmenį reikia įtikinti, kad nusikaltimų darymas nėra priimtinas jam pačiam ir aplinkiniams. Be to, bausmė vykdoma per resocializaciją turi jį apsaugoti ne tik nuo pakartotinio nusikaltimų darymo, bet ir nuo neigiamų bausmės pasekmių. (Švedas 2006, p. 39–40). Taigi resocializacijos teorijos šalininkai mano, kad nusikaltusiam asmeniui galima padėti pasikeisti, naudojant pozityvias, specialiai jam pritaikytas poveikio priemones.

I.3. Resocializacijos programų formavimo modeliai

Toliau būtų naudinga aptarti modelius, kuriais yra vadovaujamasi kuriant elgesio keitimo programas. Vienas iš modelių yra **rizikos–poreikio–reakcijos modelis** (angl. *Risk–Need–Responsivity Model, trumpinys RNR*), kurį sukūrė kanadiečiai D.Andrews'as ir J.Bonta. Šio modelio pagrindinis principas yra „<...> nuteistųjų padarytos žalos visuomenei sumažinimas.“ (Žilinskienė, Tumilaitė 2011, p. 286).

RNR modelyje yra išskiriami trys pagrindiniai principai:

1. **Rizikos principas** apima du pagrindinius elementus: recidyvizmo numatymą ir tinkamai pritaikytą gydymo lygį pažeidėjui. Kaip pradinį žingsnį gerinant reabilitacines paslaugas, specialistams yra

patariama, sistemingai įvertinti kiekvieno pažeidėjo riziką tęsti dalyvavimą nusikaltimuose, naudojant patvirtintą vertinimo priemonę. Rizikos vertinimai apima tiek statinę, tiek dinaminę riziką, su kuria susiduria pažeidėjas. Statinė rizika yra tie veiksniai, kurių neįmanoma pakeisti įsikišus (pvz., kriminalinė istorija), o dinaminiai rizikos veiksniai yra formuojami (pvz., asocialus požiūris). Asmens bendrą riziką į pakartotinį nusikalstamumą galima įvertinti remiantis statinių ir dinaminių veiksnių buvimu. Tie, kuriems yra didžiausia pakartotinio nusikalstamumo rizika, turėtų būti nukreipti į intensyvesnes paslaugas, o turintys mažą rizikos lygį į mažiau intensyvias. (Newsome, Cullen cit. pg. Andrews et al. 2017, p. 1032).

2. **Poreikio principas** remiasi rizikos principu ir nurodo, kad reabilitacinės paslaugos turėtų būti nukreiptos į dinaminius rizikos veiksnius, siekiant sumažinti pakartotinį nusikalstamumą. Dinaminė rizika kartais vadinama „kriminogeniniais poreikiais“ ir stipriausius poreikius apima antisocialios asmenybės modelis, asocialus požiūris ir vertybės, asocialūs partneriai ir piktnaudžiavimas psichiką veikiančiomis medžiagomis. Šių, taip pat ir kitų kriminogeninių poreikių mažinimas turėtų būti gydymo tikslas. Be to, jie turėtų būti reguliariai vertinami, kad būtų galima stebėti reabilitacijos pažangą ir atlikti būtinus pakeitimus gydymo planuose. (Newsome, Cullen cit. pg. Andrews et al. 2017, p. 1032).
3. **Reakcijos principas** taip pat yra sudėtinis, nes apima „bendruosius“ ir „specifinius“ aspektus. „Bendroji reakcija“ apima tinkamų vaistų vartojimą nuo tos ligos, kuria asmuo serga (pvz., antibiotikų vartojimas infekcijai gydyti). Kad gydymas veiktų, jis turi būti nukreiptas į tikrąją priežastį ir sugebėti išspręsti nagrinėjamą problemą. Kanadiečiai rekomenduoja naudoti kognityvinio elgesio ir socialinio mokymosi programas. Operacinis kondicionavimas turėtų būti naudojamas siekiant sustiprinti prosocialų elgesį, modeliavimo, formavimo ir elgesio metodai turėtų būti naudojami prosocialiems įgūdžiams ugdyti, o kognityvinė pertvarka turėtų būti nukreipta į iškreiptus ir antisocialius pažinimus. „Specifinė reakcija“ apima gydymą, kurio metu reikia atsižvelgti į pažeidėjų savybes. Pavyzdžiui, kai kuriuos nusikaltėlius gali tekti motyvuoti dalyvauti gydyme. Kiti, pasižymintys žemu intelektu, gali geriau reaguoti į tokias užduotis, kuriose naudojami konkretūs pavyzdžiai ir nereikalaujamas žodinis įsitraukimas. (Cullen 2013, p. 342–343).

D.Andrews’as ir J.Bonta RNR modelyje išskyrė 8 pagrindinius rizikos faktorius, skatinančius asmens nusikalstamą elgesį:

1. Antisocialaus elgesio istorija, pasižyminti ankstyvu įsitraukimu į daugybę įvairių antisocialių veiklų ir situacijų.
2. Antisocialus asmenybės modelis, kuriam būdingas impulsyvus, rizikingas, malonumų siekiantis ir agresyvus elgesys bei bejausmis kitų nepaisymas.

3. Antisocialus pažinimas, įskaitant nuostatas, vertybes, įsitikinimus ir asmens palankumą nusikalsti.
4. Antisocialūs santykiai ir santykinė izoliacija nuo prosocialių asmenų, kurioje svarbi santykių kokybė ir partnerių įtaka asmeniui.
5. Problematiški santykiai šeimoje.
6. Problematiškos aplinkybės darbe ar mokykloje.
7. Nedaug arba išvis nėra teigiamų laisvalaikio užsiėmimų.
8. Piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis. (Looman, Abracen 2013, p. 30).

Šitie rizikos faktoriai yra suskirstyti į keturias grupes: „<...> polinkiai (pvz., asocialios asmenybės bruožai), gyvenimo istorijos faktai (pvz., ar anksčiau buvo padaręs nusikalstamą veiką, smurtavęs), santykių kontekstas (pvz., socialiniai ryšiai su deviantinėmis grupėmis ir pan.) ir klinikiniai (pvz., psichologiniai sutrikimai).“ (Žilinskienė, Tumilaitė 2011, p. 286). Klinikinių ir gyvenimo istorijos faktų grupes galima priskirti prie statinės rizikos, nes jų jau negalima pakeisti, tačiau su elementais esančiais santykių konteksto ir polinkių grupėse, galima dirbti, nes jie yra kintantys ir juos galima priskirti dinaminei rizikai. Taigi RNR modelis pagrindinį dėmesį skiria nusikaltusio asmens recidyvo rizikai, todėl svarbu naudoti tinkamas priemones rizikos įvertinimui. Remiantis šiuo modeliu, resocializacijos programas reikėtų nukreipti į rizikos faktorių mažinimą ar panaikinimą, nes tai sulaikytų asmenį nuo nusikalstamos veikos padarymo.

Antrasis modelis, pagal kurį kuriamos resocializacijos programos, yra **gero gyvenimo modelis** (angl. *Good Lives Model, trumpinys GLM*). Šio modelio pagrindinis tikslas yra didinti geresnės gyvenimo kokybės pasiekiamumą ir taip paskatinti žmones gerovės siekti teisėtomis priemonėmis. Asmenys daro nusikaltimus, nes neturi pakankamai gebėjimų, kad visuomenei priimtinus tikslus galėtų pasiekti teisėtais būdais. Dėl šios priežasties reabilitacijos pagrindinis tikslas yra lavinti gebėjimus, kurių reikia norint įgyvendinti tuos poreikius. (Vaičiūnienė, Viršilas cit. pg. Ward et al. 2017, p. 9–10). T.Hirschis taip pat teigė, kad vienas iš nusikaltimų prevencijos būdų yra gyvenimo sąlygų gerinimas. Šis siekis atsispindi ir GML modelyje.

GLM atstovai nesako, kad reikia koncentruotis tik į nuteistojo asmens gyvenimo gerinimą, nes tai prieštarautų bausmės paskirčiai ir galėtų turėti neigiamų padarinių. Šio modelio reabilitacijos procese didžiausias dėmesys yra nukreiptas į asmens poreikius, nes tada jis yra motyvuojamas siekti užsibrėžtų tikslų. GLM šalininkai sutinka su tuo, kad vertinimo procese svarbiausi elementai turi būti rizika, poreikiai ir reakcija, tačiau jie išskiria dar vieną elementą – prioritetus, kurie padeda skatinti motyvaciją keistis. To galima pasiekti nuteistajam suteikus galimybes siekti jam svarbiausių tikslų, o kad asmuo pasiektų tuos tikslus, jam reikia turėti tam tikrus įgūdžius, kuriuos galima įgyti užsiėmimų metu. Taip pat šiame procese jam svarbus šeimos, draugų bei bendruomenės palaikymas. (Žilinskienė, Tumilaitė 2011, p. 288–289). Pagal GLM reabilitacijos pagrindinis tikslas yra „<...>

suteikti nuteistiesiems priemones, kurias pasitelkdami jie galės realizuoti savo norus nekriminaliniais būdais, būtent toks tikslas turi tapti pagrindiniu asmenybės kaitos motyvu[13].“ (Vaičiūnienė, Viršilas cit. pg. Ward et al. 2017, p. 10). Remiantis GLM modeliu, resocializacijos programos turėtų koncentruotis į nuteistųjų gebėjimų lavinimą, kurie padėtų jiems teisėtais būdais siekti užsibrėžtų tikslų.

Viena iš pagrindinių GLM prielaidų yra ta, kad bent jau tam tikru mastu visi asmenys siekia patenkinti ir įgyvendinti panašius pagrindinius poreikius ir siekius savo gyvenime. Tai yra apibrėžiama kaip pagrindinės gerovės (angl. *primary goods*): rezultatai, būties būsenos ar išgyvenimai, kuriuos vertina asmuo ir kurie prisideda prie bendro gerovės lygio, įskaitant laimės ir pasitenkinimo jausmą. Remiantis GLM, visi žmonės siekia savo asmeninių tikslų ar vertybių (t. y. pagrindinių gerovių) bet kokiomis prieinamomis priemonėmis. Sunkumas yra tas, kad pažeidėjų bandymai įsigyti kai kurias pagrindines geroves gali būti neproduktyvūs, neveiksmingi ir (arba) socialiai nepriimtini t. y. neteisėti. GLM šalininkai išskiria vienuolika pagrindinių gerovių, kurios yra svarbios kiekvienam asmeniui: sveikata, žinios, kompetencija darbe, laisvalaikis, savarankiškumas, vidinė ramybė, draugystė (romantiniai ir šeimos santykiai), bendruomenė, malonumai, kūryba, dvasingumas (gyvenimo prasmės ir tikslų radimas). (Fortune cit. pg. Ward, Gannon 2018, p. 24–25).

Antrinės arba instrumentinės gerovės yra suprantamos kaip konkretūs ar specifiniai būdai, kuriais asmuo pasiekia norimas pagrindines geroves (pvz., dirbdamas psichologu žmogus bando pasiekti vieną iš pagrindinių gerovių – kompetenciją darbe). Šios gerovės yra svarbi GLM sudedamoji dalis, nes ji padeda suprasti asmenų nusikalstamą elgesį. Pažeidinėjimas suprantamas kaip individo bandymas pasiekti norimas pagrindines geroves per netinkamas ar asocialias priemones (t. y. netinkamai pritaikytas antrines ar instrumentines geroves). (Fortune cit. pg. Ward et al. 2018, p. 24). Galima teigti, jog pirminės ir antrinės gerovės yra glaudžiai susijusios, nes norimas pirmines geroves galima pasiekti pasitelkiant konkrečius veiksmus t. y. antrines geroves.

Taip pat yra išskiriami keturi tipai pagrindinių sunkumų, kurie atsiranda asmenims siekiant šių gerovių:

1. Netinkamų ar žalingų strategijų (instrumentinių gerovių) naudojimas norint pasiekti norimas pagrindines geroves.
2. Gero gyvenimo plane galimybių trūkumai gali atsirasti tada, kai svarbios gerovės yra apleidžiamos. Taip atsitinka, kai yra siekiama tik keleto pagrindinių gerovių ir dažniausiai tai daroma kitų svarbių gerovių sąskaita.
3. Konfliktas, kylantis siekiant gerovių, gali sukelti ūmų psichologinį stresą ir (arba) liūdesį; tai gali atsirasti, kai tarp siekiamų gerovių paieškos trūksta nuoseklumo t. y. jos nėra tarpusavyje

nuosekliai susiję. Tai gali sukelti nusivylimo jausmą ir (arba) pakenkti asmeniui, taip pat gali atrodyti, kad gyvenimui trūksta tikslo ar prasmės.

4. Vidinių (pvz., įgūdžių ar žinių) ir išorinių gebėjimų (pvz., paramos, išteklių ar aplinkos galimybių), reikalingų gyventi prosocialų gyvenimą, trūkumas. Sugebėjimų trūkumas gali prisidėti prie individo nesugebėjimo prosocialiai pasiekti užsibrėžtų pagrindinių gerovių jo dabartinėje aplinkoje. (Fortune 2018, p. 25).

Taigi tokie sunkumai trukdo asmenims teisėtais būdai siekti pagrindinių gerovių, todėl kyla nepasitenkinimas ir jie pasirenka naudoti visuomenei nepriimtinus būdus. Tokią situaciją galima paaiškinti per anksčiau aptartą delinkventų subkultūros teoriją. Dėl kilusios frustracijos asmuo atmeta visuomenės vertybes, normas bei taisykles ir pagrindinėms gerovėms pasiekti pasirenka netinkamas instrumentines geroves.

Apibendrinant galima teigti, jog resocializacijos sąvoka yra analizuojama per įvairias prizmes, tokias kaip: poveikis, procesas, priemonės, pakartotinis prisitaikymas ar socialinio statuso susigrąžinimas. Visais šiais atvejais pabrėžiama, kad resocializacija yra siekiama padėti asmeniui pasikeisti, priimti visuomenėje vyraujančias vertybes, normas, elgesio taisykles ir pan., ir sugrįžti į visuomenę. Nepilnamečių nusikalstamo elgesio aiškinimas per socialinius ryšius leidžia suprasti, kad silpni socialiniai ryšiai arba jų nebuvimas, leidžia asmeniui daryti nusikalstamas veikas, nes jo niekas nesulaiko. Deviantinis elgesys dar yra aiškinamas per deviantų subkultūrą, susikūrusią iš asmenų, kuriems kyla frustracija dėl statuso. Kartu jie pradeda priešintis visuomenės normoms, elgesio taisyklėms ir pan. Remiantis resocializacijos teorija, nusikalstamą elgesį galima pakeisti naudojant pozityvias poveikio priemones. Išanalizavus resocializacijos programų formavimo modelius, galima teigti, kad RNR modelis orientuojasi į visuomenei padarytos žalos atlyginimą, nusikaltėlio rizikos matavimą ir pakartotinio nusikalstamumo sustabdymą. O GLM koncentruojasi į tokių priemonių suteikimą nuteistajam, kuriomis naudojantis jis galėtų teisėtais būdais siekti pagrindinių gerovių ir užsibrėžtų tikslų.

II. Nepilnamečių resocializacijos galimybės Lietuvoje

Norint išsiaiškinti nepilnamečiams taikomų elgesio keitimo programų privalumus, trūkumus ir gerinimo galimybes, tikslinga apžvelgti teisės aktus, kuriuose numatytas vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymas bei pataisos programų taikymas. Taip pat naudinga susipažinti ir su aprobuotomis programomis, skirtomis nepilnamečių elgesio keitimui. Šiame darbe vaiku laikomas „žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau.“ (Vaiko teisių konvencija Nr. 60-1501) ir kalbama apie vaikus nuo 11m. Taip pat analizuojamos tik tos programos, kurios vykdomos probacijos tarnyboje ir VSC, todėl programos, vykdomos įkalinimo įstaigose, nebus analizuojamos.

II.1. Teisinis resocializacijos reglamentavimas ir jos vykdymas įstaigose

Vienas iš įstatymų, susijusių su nepilnamečių elgesio keitimu, yra **LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas**, kurio pagrindinis tikslas yra „<...> sukurti vaiko teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią ir elgesio problemų turinčio vaiko socializacijai, ugdymui bei švietimo ir kitos pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, kuri padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratas.“ (LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas Nr. 80-3214). Šio įstatymo 3 straipsnyje yra išskiriami keturi esminiai vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros uždaviniai:

1. Suteikti vaikui pagalbą, siekiant pozityvių jo elgesio pasikeitimų, ugdyti jo atsparumą kitų neigiamai įtakai bei teikiant įvairias paslaugas padėti jam pasiruošti gyventi savarankiškai.
2. Sukurti tokias ugdymo, resocializacijos ir socializacijos sąlygas, kurios būtų teigiamos ir naudingos nepilnamečiui.
3. Mokyti vaiką prisiimti atsakomybę už padarytus veiksmus, stiprinti jo priklausomybę bendruomenei, pagarbą kitiems ir kt.
4. Stiprinti ryšį tarp nepilnamečio ir teigiamai jį veikiančios aplinkos. (LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas Nr. 80-3214).

Iškelti uždaviniai atitinka GLM ir RNR modelių iškeltus reikalavimus sėkmingai resocializacijai. Panaikinus rizikos faktorius, padėjus vaikui integruotis į visuomenę, padidėja tikimybė, jog jis neužsiims nusikalstama veika. Taip pat viename iš uždavinių galima atrasti socialinių ryšių teorijos idėjų – pozityvių ryšių stiprinimas, nes teorijoje teigiama, kad stiprūs ir pozityvūs ryšiai gali sulaikyti asmenį nuo nusikaltimų darymo. Taigi šiomis priemonėmis stengiamasi padėti tuos ryšius sukurti ir palaikyti.

Vaiko minimalios priežiūros priemonė gali būti skiriama ne tik tada, kai vaikas pažeidžia baudžiamąjį ar administracinį kodeksą, bet ir tada, kai nelanko mokyklos ir be pateisinamos priežasties praleidžia daugiau kaip pusę pamokų per mėnesį. Kai šiomis priemonėmis neišeina pasiekti norimų rezultatų, tada nepilnamečiui gali būti skirta vaiko vidutinės priežiūros priemonė, išskyrus tą atvejį, kai nelanko mokyklos. Ši priemonė taip pat yra skiriama nepilnamečiui, kuris padarė nusikalstamą veiką, tačiau jos metu jam nebuvo suėjęs amžius, nuo kurio kyla baudžiamoji atsakomybė, ir jo elgesys gali kelti realų pavojų jam pačiam ir aplinkiniams. Vaiko vidutinė priežiūros priemonė yra vykdoma vaikų socializacijos centruose, todėl ji turėtų būti taikoma tik kraštutiniais atvejais ir kuo trumpesnį laiko tarpą. (LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas Nr. 80-3214). Nes vaiko atskyrimas nuo jo socialinės aplinkos gali turėti neigiamų padarinių, pavyzdžiui, jis gali prarasti ryšius su draugais. Į VSC taip pat gali patekti ir nepilnamečiai, atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, taip pat lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų arba nepilnamečiai, kuriems atidėtas bausmės vykdymas, kai jiems yra paskirta auklėjamojo poveikio priemonė. Tačiau jiems turi būti paskirta būtent atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą priemonė. (LR baudžiamasis kodeksas Nr. 89-2741).

Šiuo metu Lietuvoje veikia trys **vaikų socializacijos centrai**: „Saulutės“[1](mergaičių), Vėliučionių[2] (berniukų) ir Gruzdžių[3] (berniukų). VSC yra valstybinė specializuota įstaiga, kuri vykdo vaiko vidutinės priežiūros priemonę, bet taip pat yra priskiriama ir prie bendrojo ugdymo mokyklų. Šie centrai yra skirti padėti vaikams formuoti ir įtvirtinti socialiai priimtiną elgesį, garantuoti jų ugdymą bei suteikti kitas jiems reikalingas paslaugas. (LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas Nr. 80-3214). VSC vykdomoje veikloje galima įžvelgti anksčiau aptartus resocializacijos principus, nes tokiuose centruose yra rūpinamasi vaikų bendruoju lavinimu (švietimo principas), siekiama suformuoti pozityvius elgesio modelius ir padėti jiems pasikeisti į teigiamą pusę (pataisos principas). To paties įstatymo 20 straipsnio 2 dalyje teigiama, jog VSC sistemos formavimas ir jų veiklos organizavimas turi būti paremtas Vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos aprašu. (LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas Nr. 80-3214). Šis aprašas nustato VSC paskirtį, reikalavimus darbuotojams, kiekvieno vaiko individualų paskirtos priemonės vykdymo plano sudarymą, resocializacijos ir socialinės integracijos organizavimą ir kt. (Dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. 13676).

Kiekvienam vaikui, atvykusiam į vaikų socializacijos centrą, būna sudaromas individualus vaiko vidutinės priežiūros arba auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo planas, kurio viena iš sudedamųjų dalių yra vaiko individualus ugdymo planas. Resocializacijos procesas VSC yra

[1] Kauno vaikų socializacijos centras „Saulutė“ http://kvscsaulute.lt/
[2] Vėliučionių vaikų socializacijos centras http://vvsc.lt/
[3] Gruzdžių vaikų socializacijos centras https://www.gvsc.lt/

suskirstytas į tris etapus. **Pirmasis** – adaptacijos etapas, kurio tikslas yra pažinti vaiką, išsiaiškinti jo mokymosi poreikius ir stipriąsias puses, padėti jam prisitaikyti prie naujos aplinkos bei suplanuoti veiksmų planą, kuriais bus siekiama įgyvendinti jo sėkmingą resocializaciją. (Dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. 13676). **Antrasis** etapas yra poadaptacijos. Šio etapo pagrindinis tikslas – „<...> padėti vaikui atsisakyti netinkamo elgesio ugdant socialines emocines kompetencijas, vertybines nuostatas, formuojant pozityvų savęs vertinimą, identifikuojant asmenybės galias. Šio etapo metu siekiama įtvirtinti pageidaujamo elgesio modelius, sudarant palankias sąlygas bei palaipsniui suteikiant vaikui vis daugiau atsakomybės įgytas žinias bei įgūdžius praktiškai pritaikyti Centre ar už jo ribų.“ (Dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. 13676). **Paskutinis** – pasirengimo socialinei integracijai etapas, kuris bus aptartas šiek tiek plačiau, nes jis yra labiausiai susijęs su nepilnamečio pasirengimu sugrįžti į visuomenę. Jo pagrindinis siekis – pagelbėti vaikui sumodeliuoti ateities perspektyvą ir pasiruošti grįžimui į jo aplinkoje esančia bendruomenę. Dėl to šio etapo metu yra numatyta daugiau veiklų vykstančių ne VSC, taip pat yra organizuojamos vaikų savipagalbos grupės ateities planavimo klausimais bei kitos veiklos, kurių metu vaikui padedama pasirengti sugrįžimui ir integracijai į vietos bendruomenę. Taip pat kaip ir kituose etapuose vaikas toliau mokosi pagal švietimo (formaliojo ir neformaliojo) programas, socialinių įgūdžių ugdymo programas, dalyvauja socialinių emocinių įgūdžių ugdymo, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos ar intervencijos, elgesio korekcijos ar kitose programose, vaikui teikiama mokymosi, švietimo pagalba. Vaikui būna atliekamas pakartotinis pedagoginis, psichosocialinis, elgesio rizikos įvertinimas, jo tėvams būna suteikta konsultacija bei suinteresuotoms institucijoms savivaldybėje būna suteikiamos rekomendacijos dėl vaiko socialinės integracijos. (Dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. 13676).

Vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos apraše taip pat minima, kad viso resocializacijos proceso metu vaikų socializacijos centras turi užtikrinti sąlygas, reikalingas vaiko resocializacijai ir tinkamas priemones personalizuodamas ugdymą pagal formalaus ir neformalaus švietimo, socialinių įgūdžių ugdymo programas. Taip pat vaikui turi suteikti mokymosi ir švietimo pagalbą, sudaryti gyvenimo sąlygas, kurios būtų saugios, sveikos bei panašios į šeimos aplinką. Visos šios sąlygos turi atitikti jo amžių, lytį, brandą ir sveikatą. (Dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. 13676).

Lietuvos probacijos tarnyba yra dar viena įstaiga, kuri yra atsakinga už asmenų resocializaciją ir vykdo probleminio elgesio keitimo programas. Probacijos tarnybos pagrindinis tikslas – garantuoti efektyvią probuojamųjų resocializaciją ir mažinti jų pakartotinį nusikalstamumą. (LR probacijos įstatymas Nr. 4-108). Kadangi šios tarnybos esminis tikslas yra asmens resocializacija, tai ji

daugiausiai dėmesio skiria veiksmingam resocializacijos procesui. Probacijos įstatymo 18 straipsnyje yra išskiriamos tokios probuojamojo resocializacijos formos: „<...> 1) rizikos mažinimo ir kriminogeninių veiksnių šalinimo priemonių vykdymas; 2) individualus ir grupinis darbas su probuojamuoju siekiant motyvuoti ir skatinti jo gebėjimus gyventi nenusikalstant ir probuojamojo socialinę integraciją; 3) probuojamojo dvasinių ir socialinių poreikių tenkinimas; 4) socialinė pagalba sprendžiant probuojamojo asmenines ir socialines problemas; 5) socialinių įgūdžių lavinimas; 6) elgesio pataisos programų įgyvendinimas; 7) individuali ar grupinė psichoterapija; 8) psichologinė pagalba; 9) atkuriamojo pobūdžio priemonių taikymas siekiant sutaikyti probuojamąjį ir nukentėjusįjį ir atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą.“ (LR probacijos įstatymas Nr. 4-108). Tarp šių formų ir anksčiau apžvelgtų RNR bei GLM modelių galima rasti sąsajų. Probacijoje vykdomos resocializacijos formos išpildo šiuos dalykus, aptartus modeliuose: asmens rizikos vertinimas, rizikos faktorių mažinimas, socialinių įgūdžių lavinimas, padarytos žalos atlyginimas.

Probacijos tarnyboje yra vedamos elgesio pataisos programos probuojamiesiems. Už šių programų įgyvendinimą yra atsakingas probuotojas, kuris atsižvelgęs į probuojamojo kriminogeninius veiksnius ir riziką, turi parinkti individualias socialinės pagalbos kryptis ir įgyvendinti aprobuotas elgesio pataisos programas. Kai tokios programos yra skiriamos nepilnamečiams, reikia taikyti specialias elgesio pataisos programas, kurios atitiktų jų amžių, socialinę brandą, ugdymo poreikius. (LR probacijos įstatymas Nr. 4-108). Kadangi visi žmonės yra skirtingi, tai vieniems tinkamos priemonės nebūtinai tiks ir kitiems. Apie tinkamų resocializacijos priemonių paskyrimą buvo rašoma resocializacijos teorijoje, kuri buvo aptarta anksčiau. Joje teigiama, kad prieš paskiriant priemones reikia atsižvelgti į asmens savybes, nes priemonės turi būti individualizuotos.

Lietuvoje egzistuoja reglamentavimas – yra dokumentai, kuriuose pateikiami nurodymai, kaip turėtų būti kuriamos elgesio keitimo programos. LR teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas „Dėl nuteistųjų pataisos programų ir pozityvaus užimtumo priemonių taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ reglamentuoja pataisos programų tikslus, paskirtį, kategorijas, reikalavimus jų rengimui. Be to, šiame apraše yra nurodyti rengimo, derinimo bei įtvirtinimo principai, kuriais turi remtis pataisos programos. (Dėl Nuteistųjų pataisos programų ir pozityvaus užimtumo priemonių taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. 1682.). Taigi, kad resocializacijos programa būtų tinkama taikymui praktikoje, ji turi atitikti visus keliamus reikalavimus.

II.2. Lietuvoje vykdomos elgesio keitimo programos

Toliau svarbu apžvelgti programas, skirtas nepilnamečių elgesio keitimui. Viena iš programų yra kognityvinė–elgesio korekcinė programa **EQUIP**. Ji „<...> skirta mokyti jaunuolius mąstyti ir elgtis atsakingai. Jos tikslas yra motyvuoti ir įgalinti jaunuolius teikti pagalbą vienas kitam.“ (Vaičiūnienė, Viršilas 2017, p. 36). Ši programa yra vykdoma jaunuoliams (14–25 metų), kurie turi vidutinę riziką pakartotinai nusikalsti. EQUIP programa trunka ne mažiau kaip 10 savaičių, užsiėmimai vyksta 4–5 kartus per savaitę. Šios programos kūrėjai pataria, kad ugdymo užsiėmimai vyktų 3 kartus per savaitę, o tarp jų būtų vedami savitarpio pagalbos užsiėmimai, kurie vyktų 2 kartus per savaitę. (Vaičiūnienė, Viršilas cit. pg. Kalpokienė et al. 2017, p. 36). EQUIP programos užsiėmimai yra paremti savitarpio pagalbos metodu. Tai reiškia, kad jaunuoliai yra raginami padėti kitiems grupės nariams ir taip pat yra mokomi įvairių įgūdžių ir metodų. Savitarpio pagalbos metodas naudojamas, nes padeda sugriauti neigiamą paauglių kultūrą ir pakeičia ją į pozityvią kultūrą, kuriai būdingas rūpestingumas ir konstruktyvi pagalba. Tačiau asocialiems paaugliams dėl jų socialinių įgūdžių trūkumo, socialinės – moralinės raidos sulėtėjimo bei socialinių kognityvinių iškraipymų yra sudėtinga suteikti pagalbą kitiems. (Kalpokienė, Klimukienė 2013, p. 7). Šios programos metu būna analizuojamos ir koreguojamos šios mąstymo klaidos: egocentrizmas, tikėjimasis to, kas blogiausia, kitų kaltinimas ir sumenkinimas/klaidingas priskyrimas. Užsiėmimų metu paaugliai yra mokomi atpažinti ir įvardinti savo problemas pagal pateiktą standartinį problemų sąrašą. Ugdymo užsiėmimuose jie dirba su didžiausiais trūkumais, kurie yra svarbiausiose sferose, tai reiškia, kad jie lavina pykčio valdymą, socialinius įgūdžius ir mokosi priimti sprendimus, kurie būtų socialiai atsakingi. (Kalpokienė, Klimukienė 2013, p. 8–9). Taigi ugdymo užsiėmimų metu jaunuoliai lavina įgūdžius, kurie yra reikalingi ir naudingi, norint suteikti konstruktyvią pagalbą ir tada savo žinias jie gali pritaikyti praktiškai, spręsdami kitų grupės narių problemas.

Jaunuoliai 10 savaičių nagrinėja tokias temas, susijusias su pagrindiniais jų trūkumais:

1. **Pykčio valdymas/Mąstymo klaidų koregavimas:** Pykčio/agresijos įvertinimas ir pervardijimas; Pykčio anatomija; Mąstymo klaidų stebėjimas ir koregavimas; Daugiau pykčio mažinimo metodų; Užbėgimas aplinkybėms už akių; Aš teiginių vartojimas ir konstruktyvūs padariniai; Savęs vertinimas; Priešpastatymas; Padariniai kitiems/iškreiptų nuostatų koregavimas; Tolesnis iškreiptų nuostatų koregavimas/baigiamoji apžvalga.
2. **Socialiniai įgūdžiai:** Konstruktyvus nepasitenkinimo išreiškimas; Dėmesys liūdnam ar prislėgtam žmogui; Konstruktyvus elgesys susidūrus su neigiamu bendraamžių spaudimu; Nesivėlimas į peštynes; Pagalba kitiems; Pasirengimas įtemptam pokalbiui; Konstruktyvus

elgesys su supykusiu asmeniu; Rūpesčio ir pagarbos išreiškimas; Konstruktyvus elgesys su kaltinančiu asmeniu; Konstruktyvi reakcija į nesėkmę.

3. **Socialiai atsakingų sprendimų priėmimas (moralės ugdymas):** Visų šių užsiėmimų metu sprendžiamos įvairios probleminės situacijos. (Gibbs, Potter, Goldstein 2012, p. 228–232).

Taigi EQUIP programos metu jaunuolis išsiaiškina ir išmoksta įvardinti pagrindines savo problemas, kontroliuoti savo pyktį bei užsiima socialinių įgūdžių lavinimu ir moralės ugdymu.

Kita programa yra „**Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“ (EPP)**, kurios pagrindinis tikslas yra „<...> suteikti programos dalyviui galimybę išnagrinėti savo situaciją, padidinti tikimybę, kad nuteistasis apsispręstų keistis, paskatinti jį dalyvauti pataisos procese, siekti pakartotinio nusikalstamumo mažinimo.“ (Individualios pusiau struktūruotų motyvuojančių pokalbių programos „Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“ aprašymas). EPP yra orientuota į problemas, kurioms įtaką padarė alkoholis ir narkotikai bei į nusikalstamumo problemą. Šią programą sudaro 6 individualūs užsiėmimai. Pirmojo užsiėmimo metu vyksta trumpas pasiruošimas pokalbiams, o kitų 5 programinių užsiėmimų metu būna peržiūrimas pasikeitimų stadijų modelis, nagrinėjami elgesio privalumai ir trūkumai, ieškomos problemiško elgesio alternatyvos bei sudaromi veiklos planai. Užsiėmimų metu asmuo gali papasakoti apie save, pasakyti ką galvoja apie paskutinį padarytą nusikaltimą ir gyvenimą, taip pat yra siekiama padidinti prieštaravimą tarp dabartinės ir norimos situacijos bei skatinti asmenį keisti gyvenimo būdą. (Individualios pusiau struktūruotų motyvuojančių pokalbių programos „Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“ aprašymas). Sėkmingai užbaigus EPP programą, žmogus, išanalizavęs savo nusikalstamą elgesį, turėtų būti užmotyvuotas jį keisti ir tęsti tolimesnį pataisos procesą.

Dar viena programa yra grupinė dailės terapijos programa **„R.A.K.T.A.S.“**. Ji yra skirta asmenims, nuteistiems už smurtinius nusikaltimus, todėl jos esminis „<...> tikslas – dailės terapijos užsiėmimais mažinti pakartotinio smurto tikimybę.“ (Lietuvos probacijos tarnyba 2019). Visas šios programos ciklas trunka 3 mėnesius, per kuriuos būna 12 užsiėmimų. Dailės terapijoje „R.A.K.T.A.S“ dalyvauja ne tik teismo įpareigoti asmenys, bet taip pat savo noru gali dalyvauti ir kiti nuteistieji, kuriuos atsiuntė jų priežiūrą atliekantys pareigūnai. Pareigūnai jiems pasiūlo dalyvauti tuo atveju, kai jie turi problemų su emocinės gerovės, mąstymo ir elgesio bei nuostatų sritimis. Tokios užduotys padeda padidinti asmenų atvirumą naujoms idėjoms bei sustiprina kūrybinį ir abstraktų mąstymą. Šių užsiėmimų metu, terapijos dalyviai tapydami mokosi, kaip reikia tinkamai spręsti iškilusius konfliktus bei ugdo bendravimo įgūdžius (Lietuvos probacijos tarnyba 2019). Taigi pabaigę šią programą, asmenys turėtų mokėti tinkamai elgtis kilusio konflikto metu ir turėti geresnius bendravimo įgūdžius.

Taip pat yra vykdoma **„Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“** programa skirta „<...> padėti jaunam žmogui įgyti žinių, susikurti nuostatas ir elgesio normas, reikalingas sveikam gyvenimo būdui.“ (Vaičiūnienė, Viršilas 2017, p. 43). Šią programą sudaro 15 individualių užsiėmimų. Programoje yra akcentuojamas psichoaktyviųjų medžiagų poveikis žmogaus gyvenimui dabar ir ateityje, o ne konkretiems faktams apie psichoaktyvias medžiagas. (Lions Quest Lietuva 2014, p. 10). Šių užsiėmimų ciklas yra suskirstytas į tris dalis:

1 dalis. „Faktų suvokimas“. Šioje dalyje jaunuolis turi analizuoti problemas, kurios yra susiję su alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimu jo aplinkoje. Jam taip pat yra parodoma, kas nutinka, kai asmenys vartoja tokias medžiagas.

2 dalis. „Apsisaugojimas“. Šiame etape dalyvis nagrinėja įstatymus, bendruomenės resursus ir reklamą, susijusią su įvairių medžiagų vartojimu. Taip pat kalba apie tai, kaip reikėtų elgtis ir reaguoti, jei kas nors siūlo vartoti psichiką veikiančias medžiagas.

3 dalis. „Pagalba“. Šioje dalyje jaunuolis rengia projektą apie psichoaktyvių medžiagų vartojimo sukeltas problemas ir pristato jį kitiems. (Lions Quest Lietuva 2014, p. 10).

Šios programos metodikoje yra išskirtos pagrindinės užsiėmimų temos ir jų esminiai tikslai (žr. *priedą Nr. 7*). Iš užsiėmimų tikslų matyti, kad programa koncentruojasi į tris svarbiausius dalykus: psichoaktyviųjų medžiagų poveikio atskleidimą, pasilinksminimo būdų, be psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, alternatyvas, bei kaip elgtis, jei kiti asmenys bando įsiūlyti vartoti alkoholį ar narkotines medžiagas.

Dar yra skiriama **„Ankstyvosios intervencijos“** programa sudaryta remiantis tarptautiniu projektu ir jos pagrindinis tikslas yra „<...> supažindinti jaunuolius su psichiką veikiančių medžiagų vartojimo pasekmėmis, o pirminio įvadinio pokalbio metu nustačius galimai esančią priklausomybę pasiūlyti, kur asmuo galėtų kreiptis dėl gydymo.“ (Vaičiūnienė, Viršilas 2017, p. 43). Šios programos tikslinė grupė – jauni asmenys (14–21 metų), kurie dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo pateko į policijos, teismų, mokyklos ar darbovietės akiratį. Yra išskiriamos dvi rizikos veiksnių, kurie skatina vartoti psichoaktyviąsias medžiagas, grupės: biologiniai/genai (paveldimumas, lytis, psichikos sutrikimai) ir aplinkos (asociali namų aplinka, šeimos ir (ar) bendraamžių įtaka, bendruomenės požiūris ir nepažangus mokymasis). Ankstyvosios intervencijos metu yra stengiamasi sustiprinti apsauginius veiksnius, kurie sumažintų šiuos rizikos veiksnius ir sumažėtų tikimybė pradėti vartoti psichoaktyviąsias medžiagas. Ankstyvosios intervencijos vadove rašoma, kad dažniausiai šiuose užsiėmimuose dalyvauja nuo 6 – 12 jaunuolių. Visa programa trunka 8 val., kurias galima išskaidyti į atskirus užsiėmimus. (Baltrušaitytė et al. 2016, p. 14–15).

Ankstyvosios intervencijos programos užsiėmimuose yra nagrinėjamos tokios temos:

1. „Žinios apie psichoaktyviųjų medžiagų poveikį ir pasekmes, taip pat teisinius aspektus, susijusius su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu, platinimu, laikymu ir pan.;
2. Asmeninis psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo apmąstymas;
3. Praktiniai patarimai, kaip mažinti arba nutraukti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą;
4. Informavimas apie tai, kur galima kreiptis pagalbos dėl problemų, susijusių su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu.“ (Baltrušaitytė et al. 2016, p. 17).

Taigi šios programos metu yra apžvelgiamos aktualiausios temos, susijusios su psichoaktyvių medžiagų vartojimu. Jaunuolis sužino, kokį poveikį sukelia šios medžiagos, kokia baudžiamoji atsakomybė gali kilti bei gauna patarimų, kaip nustoti vartoti ir kur gali kreiptis pagalbos dėl šios problemos.

Taip pat vertėtų paminėti **Multidimensinės šeimos terapijos (MDFT) programą,** kuri dar nėra taikoma praktikoje, tačiau jau yra projektas, skirtas šios programos įgyvendinimui. Ji yra „<...> visapusiška, į šeimą orientuota elgesio keitimo programa vaikams ir jauniems žmonėms, turintiems rimtų elgesio problemų ir jau padariusiems nusikalstamų veiksmų.“ (2014–2021m. Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo projektas „Multidimensinis požiūris į vaikų ir jaunimo elgesio problemas per MDFT programos įgyvendinimas“ LT03-1-SADM-TF-001). MDFT programa padeda keisti socialiai nepriimtiną vaiko elgesį, taip pat padeda spręsti jo psichinės sveikatos iššūkius bei pagerina jo pasiekimus mokykloje ir stiprina sėkmingą šeimos funkcionavimą. (2014–2021 m. Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo projektas „Multidimensinis požiūris į vaikų ir jaunimo elgesio problemas per MDFT programos įgyvendinimas“ LT03-1-SADM-TF-00). Apie artimųjų dalyvavimą resocializacijoje rašė T.Hirschis, kuris teigė, jog turi keistis ne tik nusikaltęs asmuo, bet ir jo aplinkoje esantys žmonės. Dėl šios priežasties MDTF programa yra išskirtinė, nes joje turi dalyvauti ne tik jaunuolis, bet ir jo artimieji.

Taigi apžvelgus anksčiau minėtus teisės aktus, galima daryti išvadą, jog sėkmingai nepilnamečių resocializacijai yra reikalingos kokybiškos, individualiai jiems pritaikytos elgesio pataisos programos. Taip pat įstaigos, vykdančios nepilnamečių resocializaciją, turi vadovautis teisės aktuose numatytais reikalavimais, kurie padeda vykdyti veiksmingą nepilnamečio resocializaciją. Be to, galima teigti, kad dauguma apžvelgtų programų, skiriamų nepilnamečiams, yra grupinio pobūdžio. Tik EPP ir „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“ programos yra su individualiais užsiėmimais, kuriuose nepilnamečiai gali laisvai kalbėti. Taip pat paaiškėjo, kad elgesio keitimo programomis yra siekiama šių svarbiausių dalykų: supažindinti asmenį su alkoholio ir narkotinių medžiagų poveikiu bei padėti jam susikurti nuostatas, kurios padėtų siekti sveiko gyvenimo būdo. Be to, yra stengiamasi

ugdyti jo socialinius įgūdžius, mažinti jo pakartotinį nusikalstamumą, padėti jam suprasti jo nusikalstamą elgesį, mokyti jį atsakingai mąstyti, elgtis ir teikti pagalbą kitiems.

III. Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje

Šioje dalyje pristatomas tyrimas, kuriam atlikti buvo naudojamas kokybinis tyrimo metodas – pusiau struktūruoti interviu. Jame dalyvavo 5 informantai – ekspertai, kurie dirba su elgesio keitimo programomis probacijos tarnyboje arba vaikų socializacijos centre. Pateikiama gautų rezultatų analizė.

III.1. Tyrimo metodologija

Šiame darbe tyrimui atlikti buvo pasirinktas kokybinis tyrimo metodas, nes tyrimo tikslas – išsiaiškinti nepilnamečiams vykdomų elgesio keitimo programų privalumus, trūkumus bei gerinimo galimybes. Norint išsiaiškinti šiuos dalykus, nuspręsta surinkti išsamią ir pagrįstą informaciją iš tų žmonių, kurie veda programas ir remiasi savo patirtimi, todėl duomenys buvo renkami pusiau struktūruoto interviu būdu. Pasirinkus interviu metodą buvo sudarytos interviu gairės, kuriose buvo išskirtos dvi potemės, klausimai bei apibrėžta jų paskirtis (žr. *priedą Nr. 2*).

Tyrimo dalyviai buvo atrinkti netikimybine, tiksline atranka ir turėjo atitikti šiuos kriterijus: turėjo dirbti bent su viena iš šių programų: EQUIP, EPP, „R.A.K.T.A.S.“, „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“, „Ankstyvoji intervencija“ bei turėjo dirbti Lietuvos probacijos tarnyboje arba vaikų socializacijos centre. Iš viso buvo paimti **5 interviu:** 3 iš Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus regiono skyriaus darbuotojų ir 2 iš Gruzdžių vaikų socializacijos centro darbuotojų. Jų darbo patirtis buvo maždaug nuo 2 iki 10 metų. Kadangi šalyje buvo paskelbtas karantinas, tai visi interviu vyko nuotoliniu būdu per „Skype“ ir „Messenger “ programėles. Atliekant šiuos interviu buvo užtikrinti svarbiausi etikos principai (konfidencialumas ir kt.).

Atlikus visus interviu, gautus duomenis reikėjo paruošti analizei, todėl jų garso įrašai buvo ištranskribuoti. Gauti duomenys buvo redukuojami ir analizuojami su MAXQDA 2020 programa, skirta kokybinei turinio analizei. Prieš pradedant analizę reikėjo nuosekliai perskaityti visus interviu ir atlikti kodavimą t. y. sugalvoti kategorijas ir subkategorijas. Buvo išskirtos šešios kategorijos ir joms priskirtos subkategorijos (žr. *lentelę Nr. 1*). Pagal šias kategorijas vėliau buvo analizuojami duomenys.

Kategorijos (pagrindinės temos)	Subkategorijos (potemės)
Nepilnamečiams vykdomos elgesio keitimo programos	*Programos vykdomos vaikų socializacijos centre*
	Programos vykdomos probacijos tarnyboje
„R.A.K.T.A.S“	*Programos privalumai* *Programos trūkumai* *Programos gerinimas*
„Ankstyvoji intervencija“	
EQUIP	
„Jaunimas ir psichoaktuvios medžiagos“	
„Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“	

1 lentelė. Kategorijos ir subkategorijos

III.2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Atlikus interviu su darbuotojais iš Lietuvos probacijos tarnybosVilniaus regiono skyriaus, paaiškėjo, kad šioje įstaigoje nepilnamečiams yra vykdomos tokios elgesio keitimo programos: EQUIP, „R.A.K.T.A.S.“, „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“ ir EPP. O darbuotojai iš Gruzdžių VSC teigė, kad pas juos vedamos EQUIP ir „Ankstyvosios intervencijos“ programos. Taigi probacijos tarnyboje nepilnamečiams yra taikoma daugiau programų nei VSC ir jos yra įvairesnio pobūdžio.

Tyrimo dalyvė, dirbanti su dailės terapijos programa **„R.A.K.T.A.S.“**, išskiria kelis šios programos privalumus. Vienas iš privalumų yra toks, kad programa nėra griežtai struktūruota ir užsiėmimų metu klientai gali laisvai kalbėti, reikšti savo jausmus ir emocijas. Tai padeda jiems lavinti socialinius įgūdžius, o apie jų lavinimo svarbą rašoma anksčiau aptartame GLM, kuriame teigiama, kad resocializacija turi būti nukreipta į tokių įgūdžių lavinimą, kurie vėliau pravers asmeniui elgtis prosocialiai. Kitas privalumas yra tai, kad užsiėmimuose kartu dalyvauja ir merginos, ir vaikinai. Informantė teigia, jog merginos papildo vaikinus, parodo jiems pavyzdį, kaip kalbėti apie savo emocijas, nes dažniausiai vaikinai būna labiau susikaustę ir nežino, kaip išsireikšti. Iš vienos pusės grupinius užsiėmimus galima įvardinti kaip programos privalumą, tačiau iš kitos pusės, tai gali būti kaip trūkumas, nes dalyviams yra gėda ir sunku prie kitų kalbėti, atvirauti ir parodyti savo tikruosius jausmus. Ji taip pat pastebėjo, kad ši programa yra mažiau tinkama vyrams, nes jie mano, jog vyrams nėra priimtina piešti. Be to, tarp jų vis dar yra stereotipas, kad vyrai neturėtų per stipriai reikšti savo jausmų. Tyrimo dalyvė taip pat teigia, kad šios programos taikymas yra ribotas ir joje negali dalyvauti asmenys, kurie turi psichologinių, asmenybės ar kitų sutrikimų. Jos nuomone, programą

„R.A.K.T.A.S.“ pagerintų užduočių įvairovė *„<...> užduotys gal turėtų būti įvairesnės, ne tik, kad piešti, nes ten būna, kad mes piešiam ir ten galima papuošti tą piešinį įvairiais blizgučiais, karoliukais. <...> Ypač nuteistiesiems kažkaip labai stiprus yra stereotipas, kad vyrai tokie turi būti tvirti ir negali į rankas nei blizgučio paimti.“* (I2). Tai būtų galima skirti ir tokių priemonių, kurios būtų labiau pritaikytos vaikinams. Dalyviams taip pat patinka ir juos sudomina komandinės užduotys, kur reikia bendrai kažką nupiešti. Informantė dar galvoja, kad užsiėmimams padėtų didesnis merginų skaičius grupėje, nes jos daro gerą įtaką vaikinams.

Informantė, kuri veda **„Ankstyvosios intervencijos“** programą, įžvelgia tokius programos privalumus tai, kad ji stiprina vaikų savimonę, pasitikėjimą savimi, gebėjimą priimti sprendimus ir pasakyti „ne“. Vienas iš vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių uždavinių yra vaiko atsparumo ugdymas neigiamai įtakai ir ši programa vykdoma Gruzdžių VSC prisideda prie to uždavinio įgyvendinimo. Taip pat šią programą įvardijo kaip papildomą priemonę, padedančią specialistui užmegzti ir palaikyti gerus santykius su vaiku bei geriau jį pažinti. Ji atkreipė dėmesį į tai, kad šios programos veiksmingumas skiriasi bendrojo lavinimo mokyklose ir VSC *„<...> jinai veiksminga, manau, būtų bendrojo lavinimo mokykloje, kai yra pagaunamas vaikas, kažkur už mokyklos kampo, už tvoros, už kokio nors medžio, rūkantis vos ne pirmą cigaretę.“* (I5). Pagrindinė problema yra ta, kad vaikams, esantiems VSC, ji yra per silpna, nes jie jau turi daugiau patirties ir gilesnių problemų su psichiką veikiančių medžiagų vartojimu. Informantė negalėjo išskirti konkrečių pačios programos trūkumų, bet įvardijo sunkumus, su kuriais susiduria vesdama šią programą. Tai vienas iš pagrindinių sunkumų yra vaikų motyvacijos stoka, nenoras dalyvauti programoje. Vėliau šį sunkumą ji įvardijo kaip vedėjo trūkumą, nes jam trūksta patirties susitvarkyti su kai kuriomis situacijomis. Tyrimo dalyvė negalėjo įvardinti jokių pagerinimo galimybių šiai programai, nes kitame kontekste ji yra veiksminga, tiesiog ji nėra labai tinkama vaikams iš VSC.

Buvo pakalbėta su trim informantais, kurie dirba su **EPP** programa. Jie visi kaip vieną pagrindinių programos privalumų įvardijo lanksčią programos struktūrą, kuri leidžia vedančiajam prisitaikyti prie kliento poreikių, dirbti daugiau ties tomis temomis, kurios yra aktualesnės klientui. Dar vienas privalumas yra tas, kad programa vyksta individualiai, todėl klientai gali savęs nevaržyti ir atvirai kalbėti. Be to, EPP yra universali ir ją galima taikyti tiek suaugusiems, tiek nepilnamečiams. Ir ji apima daug įvairių temų: ateitis, draugai ir šeima, vertybės, svajonės, problemas ir kt. Temų įvairovė programą leidžia pritaikyti įvairiems žmonėms. Kitas informantas pabrėžė tai, kad ši programa yra kaip motyvacinis interviu, kuriame yra gairės, nurodančios kaip tinkamai reikia vesti pokalbį. Kalbant apie programos trūkumas, du tyrimo dalyviai atkreipė dėmesį į tai, kad EPP programa jau yra šiek tiek pasenusi ir reikėtų ieškoti naujų užsienio pavyzdžių. Taip pat ir užduotys kai kurios pasenusios bei yra tokių, kurios kartojasi programos eigoje ir tai erzina kai kuriuos klientus.

Vienas iš informantų mano, kad anketos klausimai, kuriuos klientai atsakinėja pradžioje, yra tinkami ne visiems. O kitas užsiminė apie sunkumus pildant dokumentaciją. Aptariant EPP gerinimo galimybes, vienas iš tyrimo dalyvių teigia, kad ši programa galėtų būti lankstesnė savo trukme, nes vieni klientai išreiškia norą ilgesnei programos trukmei: *„Tiem, kurie nori, kad programa būtų ilgesnė, tai tiem, kad būtų dar papildomos užduotys, o tiem, kurie nori, kad trumpesnė, tai palikt tokią, kokia yra, nes ji šiaip ganėtinai trumpa.“* (I2). Be to, jis mano, kad EPP būtų galima papildyti loginio pobūdžio užduotimis: *„Gal labiau tokiomis kaip galvosūkiai, kad žmogus šiek tiek palavintų savo protą ir jį taip labiau sudomintų ir kartu, kad tas galvosūkis virstų kartu ir prasminga užduotimi, kuri atneštų tokius pamąstymus, įžvalgas naudingas jo problematikai.“* (I2). Kiti informantai šia tema jokių įžvalgų nepateikė.

Du informantai, dirbantys su **EQUIP** programa, įvardijo vieną pagrindinį šios programos privalumą – nepilnamečių savitarpio pagalbą. Tai reiškia, kad užsiėmimų metu nepilnamečiai patys, remdamiesi savo patirtimi, padeda vieni kitiems spręsti iškilusias problemas. Labai svarbu, kad tai daro jų bendraamžiai: *„<...> kad tai yra ne suaugusių kažkokių tai patarimų dalijimas, <...>, bet pačių nepilnamečių, kurie norėdami pakeisti savo netinkamą elgesį, norėdami priimti tam tikrus sprendimus savo gyvenime ir pasiekia jau tam tikrą lygį, pakeitę savo gyvenimą, savo ta turimama patirtimi padeda kitiems nepilnamečiams.“* (I4). Apie bendraamžių daromą įtaką ir nuomonės svarbą buvo rašoma išanalizuotoje delinkventų subkultūrų teorijoje. Kadangi paauglystės laikotarpiu labai svarbi yra bendraamžių nuomonė ir rodomas pavyzdys, tai šioje programoje naudojamas savitarpio pagalbos principas labai naudingas, nes jaunuoliai remdamiesi savo patirtimi parodo teigiamą pavyzdį kitiems grupės nariams. Darbuotoja iš probacijos tarnybos teigia, kad EQUIP programa yra gana intensyvi ir ilga dėl to vaikams sunku dalyvauti visuose užsiėmimuose, todėl, jos nuomone, šios programos lankomumas geriau užtikrinamas uždarose institucijose (VSC). Darbuotoja iš Gruzdžių VSC taip pat pastebėjo keletą trūkumų. Vienas iš jų yra tas, kad ši programa nėra pritaikyta jaunesnio amžiaus vaikams (11 – 12 metų) ir vaikams, kurie turi specialiųjų ugdymosi poreikių, o tokių vaikų jų centre yra dauguma. Jiems sunku suprasti kai kuriuos terminus, apibūdinimus, todėl ši darbuotoja su lektorėmis programą truputį adaptavo. Kitas trūkumas susijęs su pateiktomis situacijomis. Kadangi jos yra išverstos iš anglų kalbos, tai kai kurios temos, aspektai ar net pačios situacijos nėra artimos vaikų patirčiai, nėra susijusios su jų kasdienėmis situacijomis. Informantė teigia, kad EQUIP reikėtų labiau adaptuoti jaunesniems vaikams ir turintiems specialiuosius ugdymosi poreikius. Taip pat būtų naudinga pakoreguoti tam tikras situacijas, kad jos būtų labiau artimos, aktualios jų patirčiai ir jie galėtų su jomis susitapatinti.

Tyrimo dalyvė, kuri dirba su **„Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“** programa, įvardijo kelis šios programos privalumus. Pirmasis, būtų toks, kad susitikimų metu klientui leidžiama laisvai

reikšti savo mintis, su juo yra diskutuojama, niekas nekritikuoja jo pasisakymų, nesmerkia. O antrasis, kad jiems užduoda namų darbus ir jie gauna įvairias užduotis, kurias reikia atlikti remiantis savo patirtimi. Tačiau kai kurios užduotys gali būti kaip trūkumas, nes jų beveik neįmanoma įgyvendinti: *„Pavyzdžiui, suorganizuoti susitikimą su bendruomene, su bendruomenės kažkokiu įžymiu nariu, žymiu kažkuo tai.. Arba suorganizuoti kažkokį tai susitikimą, kažkokia tai tema <...>.“* (I3). Ir tos užduotys kartais jiems kelia juoką. Informantė taip pat teigia, kad ši programa yra prevenciška ir labiau orientuota į mokyklas, kur vaikai dar neturi tiek patirties, nes vaikai, atvykstantys į probacijos tarnybą, jau yra daugiau patyrę ir tik prevencija jau nelabai padės, nes jiems tai jau praeitas etapas. Ji nepateikė jokių šios programos gerinimo galimybių, tačiau iš išvardintų trūkumų galima daryti prielaidą, jog būtų galima pakeisti kai kurias užduotis.

Taigi atlikus pusiau struktūruotus interviu su asmenimis, kurie veda elgesio keitimo programas, paaiškėjo, kad programoms dar yra kur tobulėti. Tyrimo metu atsiskleidė tokie pagrindiniai programų privalumai: negriežta struktūra, kuri leidžia prisitaikyti prie kiekvieno kliento, platus temų spektras, individualaus pobūdžio užsiėmimai, kuriuose asmuo gali laisvai kalbėti bei nepilnamečių savitarpio pagalba. Taip pat paaiškėjo tokie pagrindiniai programų trūkumai: kai kurios užduotys yra per lengvos arba per sudėtingos, grupinio pobūdžio užsiėmimai, kuriuose asmuo gėdijasi ir bijo prie kitų kalbėti, kai kurios programos nėra pritaikytos jaunesnio amžiaus vaikams bei tiems, kurie turi specialių ugdymosi poreikių, psichikos sutrikimų ir kt. Informantai pasiūlymus, kaip būtų galima pagerinti programas, pateikė remdamiesi savo patirtimi, iš praktinės pusės.

Išvados

1. Mokslinėje literatūroje resocializacija apibrėžiama kaip procesas, kurio metu yra siekiama padėti žmogui priimti naujus socialinius vaidmenis, visuomenei būdingas vertybes, elgesio taisykles bei normas. Gilinantis būtent į nuteistųjų asmenų resocializaciją, tai ji yra suvokiama kaip priemonės, padedančios asmeniui išmokti gyventi nenusikalstamai ir sėkmingai integruotis į visuomenę.
2. Socialinių ryšių teorija nusikalstamą elgesį aiškina per socialinius ryšius su kitais, nes jų neturėjimas nulemia nusikalstamą elgesį. Delinkventų subkultūros teorija (A.Cohenas) nusikalstamą elgesį aiškina per frustraciją, atsiradusią dėl esamo statuso. Šios teorijos paaiškino nusikalstamo elgesio priežastis ir jų pagrindu buvo sukurta resocializacijos teorija, kuri dėmesį skiria nusikaltusio asmens keitimui ir teigia, kad jam galima padėti naudojant tik pozityvias priemones (auklėjimą, švietimą, psichoterapiją ir kt.).
3. Lietuvos probacijos tarnyboje ir vaikų socializacijos centruose yra vykdomos šios aprobuotos elgesio keitimo programos: kognityvinė–elgesio korekcinė programa EQUIP, „Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“, dailės terapijos programa „R.A.K.T.A.S.“, „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“ bei „Ankstyvoji intervencija“. Visos programos atsižvelgia į RNR ir GLM modelių pasiūlymus nuteistųjų resocializacijai, nes jų metu stengiamasi sumažinti nusikalstamo elgesio rizikos faktorius bei lavinti gebėjimus, reikalingus prosocialiam elgesiui. Be to, visos programos išpildo nuteistųjų resocializacijos sampratą, nes padeda priimti visuomenei būdingas vertybes, normas, elgesio taisykles, naujus socialinius vaidmenis, ugdo socialinius įgūdžius, atsparumą neigiamai įtakai ir kt.
4. Remiantis eksperto, dirbančio su programa „R.A.K.T.A.S“, nuomone, šią programą pagerintų užduočių įvairovė (pvz., daugiau grupinio pobūdžio užduočių) bei priemonių, labiau pritaikytų vaikinams, skyrimas. Taip pat būtų naudinga, jeigu grupėje būtų daugiau merginų nei vaikinų, nes jos rodo vaikinams teigiamą pavyzdį, kaip reikia kalbėti apie jausmus, išreikšti emocijas ir pan.
5. Gauti rezultatai parodė, kad „Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“ programos trukmė galėtų būti lankstesnė, nes visa programa trunka apie 6 val. ir yra klientų, kurie išreiškia poreikį ilgesnei programos trukmei. Be to, būtų naudinga ją papildyti loginio pobūdžio užduotimis, nes tai labiau įtrauktų klientus, paįvairintų užduotis ir programa truputį atsinaujintų, nes yra šiek tiek pasenusi.
6. Ekspertų nuomone, VSC esantiems vaikams yra poreikis, kad EQUIP programa būtų adaptuota jaunesnio amžiaus vaikams (11–12 metų) bei turintiems specialiųjų ugdymosi

poreikių, nes jiems sunku suvokti kai kurias sąvokas, situacijas ir pan. Programą taip pat patobulintų, jeigu užduotyse pateikiamos situacijos būtų panašesnės į vaikų patiriamus įvykius realybėje, nes dabar kai kurios situacijos jiems yra nesuvokiamos ir jie iš jų nepasimoko.

7. „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“ ir „Ankstyvosios intervencijos“ programos yra prevencinio pobūdžio, pastaroji yra vykdoma VSC, o kita probacijos tarnyboje. Abi programos koncentruojasi į psichoaktyvių medžiagų poveikio atskleidimą jaunuoliams. Gauti rezultatai parodė, kad abi programos yra per silpnos šių įstaigų klientams ir nėra tokios efektyvios kaip mokyklose, nes jaunuoliai, kurie patenka į šias įstaigas, jau turi problemų su psichoaktyvių medžiagų vartojimu ir tik prevencija jiems nebepadeda. Kadangi abi programos nėra tinkamos šių įstaigų klientams, tai ekspertai nepateikė jokių pagerinimo galimybių šioms programoms.
8. Tyrimas paremtas 5 ekspertų, dirbančių Gruzdžių VSC ir Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus regiono skyriuje, nuomone. Ateityje esant palankioms aplinkybėms būtų naudinga pakalbėti su daugiau ekspertų, kurie suteiktų daugiau įžvalgų apie programas. Taip pat būtų naudinga į tyrimą įtraukti nepilnamečiams vykdomas elgesio keitimo programas pataisos įstaigose, išsiaiškinti jų privalumus, trūkumus bei gerinimo galimybes.

Literatūra

1. Baltrušaitytė, R. Bankauskienė, I. Januševičienė, E. et al. 2016. Ankstyvosios intervencijos vadovas. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas.
2. Berard, J. T. 2014. The Study of Deviant Subcultures as a Longstanding and Evolving Site of Intersecting Membership Categorizations. *Human Studies*, 37(3), 317–334.
3. Cohen, A. 1955. *Delinquent boys: The Culture of the Gang.* Free Press.
4. Crossman, A. 2019. *Understanding Resocialization in Sociology*. Priega per internetą: https://www.thoughtco.com/resocialization-3026522 [žiūrėta 2020 gegužės 25 d.].
5. Cullen, T. F. 2013. Rehabilitation: Beyond Nothing Works. *Crime and Justice*, 42(1), 299–376.
6. Dobryninas, A. Sakalauskas, G. ir Žilinskienė, L. 2008. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius: Eugrimas.
7. Drakšas, R. 2004. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė,* 52, 26–39.
8. Drakšienė, A. and Michailovič, I. 2008. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas.
9. Fortune, C.A. 2018. The Good Lives Model: A strength-based approach for youth offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 38, 21–30.
10. Gibbs, C. J. Potter, B. G. ir Goldstein, P. A. 2012. *Equip programa. Nepilnamečių mokymas mąstyti ir elgtis atsakingai taikant savitarpio pagalbos metodą*. Vilnius: Eugrimas.
11. Hirschi, T. 1969. *Causes of Delinquency.* University of California Press.
12. Kalėjimų departamentas. Individualios pusiau struktūruotų motyvuojančių pokalbių programos „Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“ aprašymas. Prieiga per internetą: http://www.kalejimudepartamentas.lt/download/777/epp.pdf [žiūrėta 2020 lapkričio 15 d.]
13. Kalpokienė, V. and Klimukienė, V. 2013. Kognityvinės-elgesio korekcinės programos EQUIP efektyvumo tyrimas Lietuvos vaikų socializacijos centruose. Tyrimo ataskaita. Vilnius.
14. Kuklianskis, S. Gimelstein, R. ir Justickis, V. 2005. Psichologinė bausmės samprata. *Socialinis darbas,* 4(2), 50–59.
15. Leliūgienė, I. Baronaitė, A. ir Zapolskytė, Ž. 2008. Prekybos moterimis aukų resocializacijos edukacinės galimybės. *Socialinis darbas,* 7(2), 131–144.
16. Lengvinas, D. 2012. Ugdytojų socioedukacinė veikla nepilnamečių resocializacijos institucijose. *Tiltai,* 4, 123–133.
17. Lietuvių žodynas. Prieiga per internetą: https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Desocializacija [žiūrėta 2020 spalio 25 d.]

18. Lietuvos probacijos tarnyba. 2019. Dailės terapija R.A.K.T.A.S. Lietuvos probacijos tarnybos prižiūrimiesiems. Prieiga per internetą: http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/papt/naujienos-papt/dailes-terapija-r.a.k.t.a.s-25ax.html [žiūrėta 2020 m. birželio 24 d.]
19. Lietuvos probacijos tarnybos Veiklos koordinavimo ir kontrolės skyrius. Darbo su nepilnamečiais, esančiais lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, ataskaita. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2020 m. birželio 21 d.]
20. Lions Quest Lietuva. 2014. Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos. Metodika skirta probacijos tarnybų ir pataisos įstaigų specialistams, dirbantiems su teistais nepilnamečiais, bei Kalėjimų departamento darbuotojams, atsakingiems už nepilnamečių justicijos priemonių organizavimą. Vilnius.
21. Liukinevičienė, I. and Mikalauskas D. 2018. Tardymo izoliatoriuje vykdomos resocializacijos veiksmingumas: kalinamųjų nuomonės tyrimas. *Socialiniai tyrimai,* 41(2), 18–31.
22. Looman, J. and Abracen, J. 2013. The Risk Need Responsivity Model of Offender Rehabilitation: Is There Really a Need For a Paradigm Shift?. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3–4), 30–36.
23. Merkys, G. Ruškus, J. Juodraitis, A. et al. 2002. *Nepilnamečių resocializacija. Priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
24. Michailovič, I. 2001. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
25. Michailovič, I. 2001. Laisvės atėmimo bausmės resocializacinio poveikio problemos. *Teisė,* 41, 113–123.
26. Newsome, J. and Cullen, T. F. 2017. The Risk-Need-Responsivity Model Revisited Using Biosocial Criminology to Enhance Offender Rehabilitation. *Criminal Justice and Behavior*, 44(8), 1030–1049.
27. Oficialios statistikos portalas. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=4955d741-b918-4005-b910-856a102255ac#/ [žiūrėta 2020 gegužės 25 d.]
28. Pooley, K. 2020. What are the characteristics of effective youth offender programs?. *Trends & issuesin crime and criminal justice,* 604, 1–22.
29. Prakapas, R. and Katinaitė, R. 2008. Nuteistų asmenų resocializacija: socialinė komunikacija ir edukacinių lūkesčių realizavimas. *Socialinis ugdymas,* 5(16), 81–92.

30. Sakalauskas, G. 2015. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2 (88), 5–53.
31. Siegel, J. L. 2008. *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies.* Wadsworth Publishing.
32. Stoykov. 2017. Modern challenges to the successful resocialization of prisoners in Bulgaria. *Інтернаука*, 2(24), 126–127.
33. Švedas, G. 2003. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
34. Švedas, G. 2006. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
35. Vaičiūnienė, R. and Viršilas, V. 2017. *Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai*. Lietuvos teisės institutas.
36. Vaičiūnienė, R. and Viršilas, V. 2018. *Socialinės reabilitacijos priemonių taikymo laisvės atėmimo vietose analizė: esamos praktikos tobulinimo perspektyvos*. Lietuvos teisės institutas.
37. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. 2014–2021 m. Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo projektas „Multidimensinis požiūris į vaikų ir jaunimo elgesio problemas per MDFT programos įgyvendinimas“ LT03-1-SADM-TF-00. Prieiga per internetą: https://vaikoteises.lt/apie-tarnyba/2014-2021-m-europos-ekonomines-erdves-finansinio-mechanizmo-projektas-multidimensinis-poziuris-i-vai.html [žiūrėta 2020 lapkričio 14 d.]
38. Vileikienė, E. 2007. Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė. Vilnius.
39. Zavala, E. Spohn, E. R. ir Alarid, F. L. 2019. Gender and Serious Youth Victimization: Assessing the Generality of Self-control, Differential Association, and Social Bonding Theories. *Sociological spectrum*, 39(1), 53–69.
40. Žemaitytė, I. and Čiurinskienė, D. 2004. Nuteistųjų požiūris į dalyvavimą socialinėse programose kaip resocializacijos galimybę. *Socialinis darbas*, 3(2), 43–50.
41. Žilinskienė, L. and Tumilaitė, R. 2011. Resocializacijos modeliai ir jų taikymas. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2(29), 285–313.
42. Žukauskienė, L. and Viršila, V. 2013. Socioedukacinė pagalba 14–16 metų paaugliams, atliekantiems laisvės atėmimui alternatyvią bausmę. *Tiltai* 2(63), 95–113.

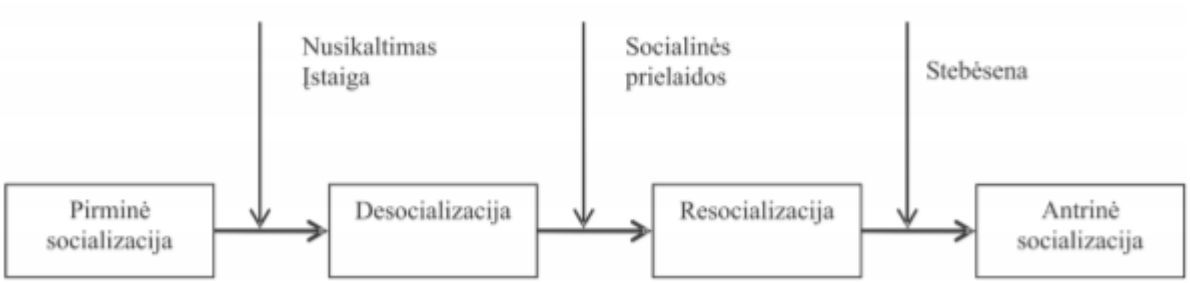
Teisės aktai

1. *Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo*. 2009. 2009-09-02, Valstybės žinios, Nr. 110-4664.

2. *Dėl Nuteistųjų pataisos programų ir pozityvaus užimtumo priemonių taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo*. 2014. 2014-02-18, TAR, Nr. 1682.
3. *Dėl Vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo*. 2017. 2017-08-25, TAR, Nr. 13676.
4. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. 2000. 2000-09-26, Valstybės žinios, Nr. 89-2741.
5. *Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas*. 2011. 2011-12-22, Valstybės žinios, Nr. 4-108.
6. *Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas*. 2007. 2007-06-28, Valstybės žinios, Nr. 80-3214.
7. *Vaiko teisių konvencija*. 1995. 1989-11-20, Valstybės žinios, Nr. 60-1501.

Priedai

Priedas Nr. 1. Resocializacijos proceso schema

(Prakapas, Katinaitė cit. pg. Кравченко 2008, p. 83).

Priedas Nr. 2. Interviu gairės

Sveiki, aš esu Jorinda Prieskienytė, Vilniaus universiteto kriminologijos 4 kurso studentas ir rašau baigiamąjį darbą „Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje“, kurio tikslas yra apžvelgti Lietuvoje nepilnamečiams vykdomas elgesio keitimo programas, įvertinti jų privalumus, trūkumus ir nustatyti jų gerinimo galimybes. Todėl norėčiau paprašyti Jūsų pasidalinti savo mintimis šia tema. Mūsų pokalbis truks apie 15 minučių. Tyrimo tikslais prašau leisti įrašyti mūsų pokalbį, kad paskui galėčiau jį išsirašyti ir analizuoti. Vėliau šis įrašas bus sunaikintas. Kartu noriu užtikrinti, jog jūsų konfidencialumas yra garantuojamas – jokių jūsų asmeninių duomenų nerinksiu ir jūsų tapatybės neatskleisiu. Ar galime pradėti pokalbį?

Potemės	Klausimai	Atskiro klausimo ar klausimų grupės paskirtis/tikslas
Bendrieji klausimai apie elgesio keitimo programas	1. Kokios aprobuotos elgesio keitimo programos yra skirtos būtent nepilnamečiams? Kokia jų esmė ir tikslas? (Klausimas probacijos darbuotojui) 2. Kokios programos yra vykdomos VSC? (Klausimas vaikų socializacijos centro darbuotojui) 3. Kokios dar elgesio keitimo programos yra skiriamos? (Klausimas probacijos darbuotojui) 4. Su kuriomis iš šių programų Jūs dirbate?/Kurias iš šių programų Jūs vedate?	Išsiaiškinti, kokios programos yra skiriamos nepilnamečiams bei išsiaiškinti jų tikslą.
Atskirai aptariamos visos programos, skiriamos nepilnamečiams	1. Kokius privalumus įžvelgiate šioje programoje? 2. Kokius šios programos trūkumus galėtumėte išvardinti? 3. Kaip manote, kaip būtų galima pagerinti/patobulinti šią programą?	Išsiaiškinti šių programų privalumus, trūkumus bei gerinimo galimybes.

Priedas Nr. 3. Interviu su Vilniaus regiono skyriaus probacijos tarnybos pareigūnu išrašas.

T: Sveiki, aš esu Jorinda Prieskienytė, Vilniaus universiteto kriminologijos 4 kurso studentė ir rašau baigiamąjį darbą „Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje“, kurio tikslas yra apžvelgti Lietuvoje nepilnamečiams vykdomas elgesio keitimo programas, įvertinti jų trūkumus ir nustatyti jų gerinimo galimybes. Todėl norėčiau paprašyti Jūsų pasidalinti savo mintimis šia tema. Mūsų pokalbis truks apie 20 minučių. Tyrimo tikslais prašau leisti įrašyti mūsų pokalbį, kad paskui galėčiau jį išsirašyti ir analizuoti. Vėliau šis įrašas bus sunaikintas. Kartu noriu užtikrinti, jog jūsų konfidencialumas yra garantuojamas – jokių jūsų asmeninių duomenų nerinksiu ir jūsų tapatybės neatskleisiu. Ar galime pradėti pokalbį?

I1: Galim.

T: Gal galite papasakoti apie EPP programą, jos esmę ir tikslą.

I1: „Elgesys – pokalbis – pasikeitimas“ tai programa yra kai žmogus ateina su tam tikra problema. Kaip pavyzdžiui, mes matom byloje ar teisėjas parašo, kad tarkim teisinė veika kažkokia padaryta su kažkokia problema, kur matai, kad ta.. Nu tarkim žmogus išgeria ir padaro kažkokią tai teisinę veiką, jeigu blaivus nieko neišeina. Tai išgeria ir vėl, išgeria ir vėl, nu tai žiūrim. Tai dažniausiai kalbam, su žmogum randam problemą, kad reikia mesti vartoti alkoholį. Tada tą programą taikom, kad sumotyvuoti žmogų, kad jisai pradėtų galvoti ir kad gal mes tą alkoholį ar narkotikus, ar krūvą problemų kokių jis gali sau sugalvoti, jeigu tenai yra, kur tau trukdo gyventi pilnavertišką gyvenimą. Tai va, tai ir kalbam, ir motyvuojam. Jinai pusiau struktūruota programa, man labai patinka. Psichologams man atrodo čia, tu įdedi savo kūrybiškumą, savo žinių, savo kompetencijų, nes yra tam tikros.. Jinai susideda iš šešių dalių ir ten yra tam tikros, tam tikri klausimai, bet ir daug dalykų kur gali tiesiog laviruoti ir daryti. Pavyzdžiui, yra vienas iš tokių dalykų, kad kaip žmogus pasakoja apie savo gyvenimą, tai yra ten tokios trys kėdės, kur, pavyzdžiui, yra praeitis, dabartis ir ateitis. Jeigu žmogus tarkim labai gerai gyveno iki tol, kol alkoholio nematė, o paskui tik pradėjo vartoti, tai va apie praeitį tu turi, kaip ir.. Nu žinai, psichologiškai tu gali tada į praeitį pasodinti žmogų į tokį gražų krėslą, jisai prisimena. Veikia taip psichologiškai, kas tau vaikystėje buvo gerai, kaip mama ar tėtis, visa kita buvo gražu, kol tu nepradėjai ten gerti. Tada persėdi į tą dabartinį kažkokį ten žinai.. Taburetę ar kažkokį, kur tau nepatogu, kad tu būtinai rast, tokį žinai, kad tau netgi nežinau.. Arba plastmasinę tokią kėdę, kur tu atsisėdi ir po tam tikro laiko gali iškristi ir vėl tau reikia atsisėsti nepatogiai.. Irgi ten pasakoji apie dabartį, kaip ten alkoholis atėjo ir visa kita. Kai išsinagrinėji, tada eini į ateitį, kai to alkoholio nebus įsivaiduok, kai nu.. Svajok prašau, yra fantazijos, daryk.. Dažniausiai tada.. Žmonėms dažniausiai sakau tada atsisėsk į mano supamąjį tą krėslą tokį žinai tą fotelį, nu kur aš dažniausiai sėdžiu, kai klientas ateina pas mus. Tai kaip nebūtų į tave žiūri.. Nu šiaip dažniausiai klientai tavęs nemato kaip pscihologo. Dažniausiai ateina ir sako „Laba diena, psichiatre“. Nu nežinau, aiškink kiek tu nori, bet niekas nepavyksta, kadangi vis tiek žmogus savo. Ir kai tu duodi tą į ateitį sėsti, į savo tą fotelį. Sėdi ir kartais supasi, žinai nu toks. Sakau „Nu sėsk, svajok, kuo tu nori būt. Ką? Aš? Paprastas žmogus. Okei, nu davai. Žinai kažkokius.. Nėra alkoholio, kaip toliau? Ir kartais net juokinga, kad duodi tokį žinai.. Kas ten, žmoną turėsi? Nu jeigu jaunimas sako joo. O kiek meilužių? Ne, jokios! Aš noriu žmoną mylėt.“ O galvoju, super ir kartais man sako „Kokie jūsų klausimai nefaini.“. Tada paskui žiūri ir tikrini jo motyvaciją. O kiek vaikų, o kas tas ir tas.. Ir tu supranti, kad tos fantazijos, tik tai vat jiems pereiti tą tiltą užtenka vieno butelio. Tu atsibundi ir vsio. Vėl ten ne lovoj, o kažkur griovy ir nežinai, ką daryt. Nu ir labai dažnai būna, kur galima ten žinai per tokią konsultaciją laviruot ir šiek tiek duodi visokiausio tokio, terapinių dalykų ir kažką, ir

paklausi.. Ir neretai žmonės verkia. Pavyzdžiui, tokie ir mūrai, kur ateina vyrai ir pradeda verkti ir sako „Nesuprantu, kodėl aš čia apsiverkiau. Jūs kažkokie nenormalūs esat, aš gyvenime niekada neverkiu. Ką jūs padarot? Pas jus ore kažkoks žinai būna.“. Bet yra toks dalykas, kažkada seniausai man profesorius pasakė „Jeigu konsultacijoje žmogus pradeda verkti, reiškia konsultacija pavyko.“ (juokiasi).

T: (juokiasi).

I1: Iš tos pusės tai žinai, vat yra žmonės ateina, bet pas mus klientai atvyksta.. Nu daugiausiai, aštuoniasdešimt kažkiek procentų yra vyrai. Ir kai pas tave ateina vyrai ir vyrai verkia.. Nu galima juoktis, bet šiaip graudu ir tas dalykas, kai supranti tada, kad nesvarbu ar tu vyras, ar tu moteris, nes moterys verkia gal dažniau ir ačiū Dievui, nes jinai dar kažką pasisako, o kai vyras nesupranta, kad jisai mylimas, tai nebuvo, nes paauglystėj, ką čia reiškia.. Kai ateina pas tave paauglys ir labai dažnai, nu dabar jau ne taip, nes aš edukaciją darau labai dažnai pareigūnams. Tai, bet kažkada buvo toks momentas, kai atveda pareigūnas žmogų, ypač tą paauglį ir sako „Va atvedžiau, padaryk ką nors su juo, nes aš jau nebegaliu.“. Uždaro duris ir išeina. Tai tas sėdi toks žinai (vaizduoja, kad susigūžęs, nulenkęs galvą). Ir toks dalykas, ką su juo daryti, jisai jau pažemintas iki žemiau negu plintuso. Ir tau reikia atkurti tą pasitikėjimą, tau reikia viską tą.. Ten tiek laviruoti reikės, tiek kūrybos, tiek žinių, tiek visko. Ir geras dalykas, nes pirma taisyklė, tie žmonės pas mus, klientai. Visi, beveik visi pas mus ateina neturėdami saugumo. Jie buvo pernelyg laisvi. Nu kai vaikelis tarkim, mama kviečia kažkokį Jonuką dešimtą valandą „Bėk namo, jau dešimta valanda.“. Jis bėga, šaukia, rėkia „O Petras iki dvylikos vaikšto ir netgi pirmą grįžta namo ir jam mama su tėčiu nieko nesako, o man dešimtą.“. Skandalas ten, barniai namuose, bet tas skandalas.. Galbūt ir mes atsimenam savo vaikystę ir paauglystę. Paaugliai tai superiniai monstrai gali būti, bet čia geras tame, kad jis vis tiek jaučiasi, kad aš rūpiu tau mama, tu šauk, reiškia, kad aš saugi. Jeigu man reikia būti namuose, šitam bute ar kažkokiam kambaryje, tai reiškia aš saugi. Tie vaikai saugumo niekada neturėjo. Ir kai ateina pas tave į konsultaciją, iš karto, po dešimt, penkiolika minučių „O mes ilgai čia būsim?“, „Galima jau išeit? “, „Pas mane tas ir tas..“. Keturiolikmetis ateina ir sako „Mano mergina gimdyt turi, man reikia eit.“. (juokiasi).

T: (juokiasi).

I1: Ir tu duodi su pagarba, su didžiule meile, kad čia tavo laikas ir aš čia esu. Ir penkiasdešimt minučių čia minimum, kur aš būsiu su tavim. „Ir ka mes darysim? Sugalvok, ką tu nori. Pff.. Nieko nenori? Tai sėdim tyliai – okei. Žaidžiam telefonu – okei. Žaidžiam kažkokį žaidimą, kur turim – okei. Einam, kol tas aljansas atsidarys dėl to, kad jisai supras, kad saugumas. Ir gali būti, kad ir aš sakau labai dažnai: „Mielieji mano kolegos, nepamirškit, kad labai dažnai jūs esate tas vienintelis žmogus su prosocialiu elgesiu, nes jie nematę, neturi. Jie nesupranta, ką reiškia būti saugiam. Ir tas dalykas, kad būtinai turi būti ir bus pas tave, ir ateis, ir kalbės, ir tikrai nuoširdžiai. Ir tas dalykas tikrai įtakoja.“. Problema probacijoje su klientais yra vienintelė, kad klientai visi yra terminuoti. Tu tik paimi, tu tik aljansą pagavai, tik pradėjai ir viso gero probacijos tarnyba baigėsi. Taip, turėjau pora klientų, kur baigėsi probacija ir jie ateidavo. Bet dažniausiai „Baik tu nereikia, ką aš durnas, ar ką?“ (juokiasi).

T: Tai galbūt galėtumėte išskirti šios programos pagrindinius pliusus, privalumus?

I1: Pliusus.. Nu pliusas visose programose yra tame, kad moksliškai nustatyta, kad jeigu tu žmogų nori pakeisti, tai niekas taip nekeičia kaip tokios programos. Kai ateini su pagarba, su visa ir ta

motyvacija.. Motyvacinė programa nu ypatingai.. Dar kažko kito neatrado. Jeigu elgesį pakeisti tai superinė. Visos konsultacijos, terapijos nu super, nu daugiau nieko nėra. O jeigu mes kalbam apie tokį dalyką kaip kalėjimai ir pataisos namai, tai c'mon. Nu nei vienas psichologas nepasakys, kad pataisos namai yra jėga ir pažiūrėk kiek mes jų turim.

T: Taip.

I1: Niekas neklausia. Ir, pavyzdžiui, kaip aš sakau „Palaukit, pas mus du psichologai yra labai mažai, nes mes.. Gerai, kad su kita psichologe pasidalinam šiek tiek neoficialiai kalbėdamos, kad jinai daugiau su klientais, aš daugiau su pareigūnais, nes pareigūnas ateina ir sako „Nesuprantu kam čia reikalingas psichologas.". Tai įsivaizduok kiek reikėtų edukuoti tą žmogų, darbinį tavo kolegą, kad jisai požiūrį pakeistų. Nes jis dirba dešimt penkiolika metų ir jis skaitosi ale asas, profas. Iš kitos pusės tu matai nu nėra profo, nes ateina ir dabar ateina žmonės ir iš karto pareigūnas sako „Sėsk čia.", „Stovėk.", „Eik sėst. Palauk, palaukit." (griežtai kalba). Nu c'mon kokia pagarba žinai.. O edukuoti.. Tu ne vieną kartą pasakyt turi ir kažkaip lanksčiai duoti kažkokį filmą pasižiūrėti per jų jausmus ar dar kažką. Tu turi kartoti, kartoti, nes kaip ten.. Mokslo motina – kartojimas.

T: Taip.

I1: Nu tai žodžiu, tu turi visą laiką per kartojimą. Tu tūpai nekartoti kaip kokia varna, turi kažkaip laviruoti, kažką naujo įsigyti, kažką pri.. (atsidūsta). Žodžiu, supranti, kai va tą klientą turi sutvarkyti ir išnešti puikų žmogų į pasaulį, į mūsų socialinį ringą, kad jisai būtų adekvatus, tu turi dirbti ne tik su juo, bet ir su pareigūnais. Čia labai sunku, nes ir viršininkai dar papildomai, jeigu aš sakau, kad mums reikia dar papildomų bent trijų psichologų, jeigu sako bet jūsų du yra, čia per daug, o aš dar trijų prašau (juokiasi). „Ką jūs darysit?". Bliamba, ką mes darom, mes dabar perdegimo sindromą turim kas savaitę. O apie algą jei pakalbėsi, kad mums mažai.. Ir tie patys pareigūnai kai kurie rigidiški, neisim pas tave nors tu ką. Yra pora tokių pareigūnų, kurie ant tiek superiniai, jeigu tu darai kažkokią edukaciją ar kažkokį pristatymą, tai niekada neateis, niekada gyvenime. Jie būtinai visą laiką sako trūksta mums pareigūnų, bet mes galim atimti iš psichologų etatus ir mes galim laisvai turėti du pareigūnus. Psichologai nereikalingi, o aš sakau „O ką pagal tave psichologai daro? Tai sėdi visą dieną, kalbėdami nesąmones, kam jie reikalingi?". Nu. Nu nežinau.. Šiuo metu kaip yra smurtas vat čia labai madinga dabar, smurtas artimoj aplinkoj ir t.t. Bet tas dalykas mandinga tai čia grubiai sakau. Bet tas dalykas, kad galbūt tėvus tuos, mūsų klientus, kažkaip nepakeisi arba bent padedam pakeisti, bet pakeisti galime per tuos vaikus. Būtent tavo, kur tu dabar rašai paaugliai. Per vaikus, per paauglius. Jie dar moliai yra, kur dar galima kažką pakeisti. Nu mokinkim tuos vaikus, mokinkim paauglius, kad nu jeigu jie nepakeis, nu jie save pakeis.. Žinai, auginti, auklėti vaiką tu turi dar nebūdama nėščia, jau tu turi žinoti, ką čia reiškia. O dažniausiai kaip būna, asocialūs žmonės, nu žinai, keturiolika penkiolika šešiolika metų jau turi vaiką, laiminga, kad ištekėjusi ir kas, ir niekas.

T: Baisu.

I1: Baisu, bet ką padarysi (atsidūsta). Reikia padėt, o kaip padėt nežinau. Ateina žmonės padedam, neateina nepadedam.

T: O šitos programos kokie būtų trūkumai? Ką būtų galima patobulinti joje?

I1: Trūkumai.. Nes programa, pavyzdžiui, šitą jei paimti, būtent EPP. Yra jinai adaptuota ir jinai sutvarkyta maždaug vieniems kažkokiems tai žmonėms, nu tokiu lygiu kažkokiu, rūšiai. Nežinau, kaip čia pasakyti, bet ne visiems. Nes ateina žmonės ir tarkim yra toj programoj pradžioje tu turi duoti užpildyti anketą, kurioje yra klausimai. Kai kurie klausimai, kai kuriems žmonėms išvis netinkami. Tai čia netgi juokinga. Pati programa, kai tu mokis kalbėtis ir laviruoti, suteikti savo žinių, nes čia struktūruota programa. Čia labai gerai, čia psichologui super, nes kadangi tu turi automatiškai kažkokią ale struktūrą pusiau ir plius tu gali savo žinių suteikti. Tai vat čia ir yra.. Čia pliusas, kad tu gali.. Matai žmogų, matai būtent kas jam trukdo vystytis ir kas tenai yra giliau, tu gali ten įdėti, sutvarkyti. Minusas tame, kad, kad, pavyzdžiui anketa turi rodyti tavo ambivalencijos lygis arba tavo išlaikymo lygis, kartais dažniausiai pasiteisina, bet ne visiems. O programa pas mus Lietuvoje yra beveik vienintelė, viskas. Lietuva kada neturi tų pinigėlių nupirkti ten.. Nu nes programos brangios. Nu ta programa gera, viskas okei, bet jinai jau šiek tiek pasenusi. Yra tam tikrų programų naujų, kur reikia važiuoti į Angliją, į Norvegiją, į Ameriką, į tą pačią Rusiją pasižiūrėti kas ten yra, nes irgi visos.. Eiti ir kalbėtis, ir žiūrėti, ir imti, nupirkti, pritaikyti, jeigu ką. Kas tai daro?

T: Niekas.

I1: Nu va. Nėra, viskas taškas. Supranti, mes šiuo metu esam vegetacijos būsenoj su programom.

T: O kaip Jūs manote, ar nepilnamečiams skiriamos suaugusiųjų programos yra tinkamos ir naudingos? Ar kažkaip reikėtų jas pritaikyti, kad jos tiktų nepilnamečiams?

I1: Jeigu paimti būtent EPP tai ką.. Jinai motyvuoja tave tarkim atsikratyti tam tikros problemos. Tai tu suaugęs ar tu paauglys, tai jeigu tu jau išgeri tą alkoholį tai programa tinka, nes ten apie tavo gyvenimą, apie tavo žmones, kurie rūpinasi tavimi, apie tavo kolegas, draugus kur padeda, apie tavo visus dalykus, kur įtakoja tave, apie tavo svajones, apie tavo požiūrį į ateitį, apie tavo fantazijas, apie tavo sėkmę, apie tavo ištvermę, apie tavo kredo kažkokį, jeigu neturi, mes ieškom. Žodžiu, geras dalykas. Tame negaliu pasakyti, kad yra kažkoks sinchroniškas stopas, kad va čia ne ne, čia tik suaugusiems, paaugliams negalima pritaikyti. Yra ir tiems, ir tiems gerai.

T: Tai kažkokių specialių pritaikymų, kad labiau tiktų nepilnamečiams, kaip ir nebūtų?

I1: Jeigu toje programoje ne, bet aš sakau, kad mes užstrigę. Mums reikia eiti pirmyn ir faina būtų pakviesti kažkokių atitinkamų profesorių kur paaiškintų ar yra dar, o gal ir nėra pasaulyje tų programų, gal čia stopas yra, ką žinau (juokiasi). Reikia ieškot. Bet tarim vat.. Atsimeni, gal girdėjai, kad ta OASys yra?

T: Taip, žinau.

I1: Ten yra rizikos vertinimas.

T: Mhm, taip.

I1: Ir ten yra rizikos vertinimas pagrindinis tame, kai mes rašom kažkokias problemas ir ten yra skaičiukas ir balai. Nu tarkim nulis, vienas, du. Nu čia blogai, ten blogai. Tas vienas, ten du, du, du ir paskui, kai praeina tam tikras laikas, nežinau, pusė metų, metai, priklauso ar išeina iš kalėjimo ar pas mus, reikia pervertinti OASys. Tai reiškia ar pasikeitė žmogus per tam tikrą laiką, jeigu pasikeitė reikia pasižiūrėti, pervertinti ir jei OASys yra jau nedidesnis balas, o mažesnis tada jisai keičiasi,

galima kažką jam ten duoti, geresnių dalykų. Nu nežinau, išleisti iš kalėjimo būtų labai gerai, bet nėra. Bet.. Pirma, antra pozicija ten yra balai, kur rašo tavo nusikalstamumą. Ta prasme, jeigu tu nusikaltai vieną kartą, antrą, trečią ir ten yra, jeigu vienas nusikaltimas ten iki aštuoniolikos metų – du balai, jei po aštuoniolikos tai nulis ar vienas, nežinau, nu žodžiu.. Tie nusikaltimai tavo gyvenime buvo ir jų jau niekaip neišrašysi, jie jau yra tie balai ir čia yra problema. Bet jeigu žmogus padarę tam tikrą nusikaltimą vieną, antrą, o paskui dešimt metų ar penkiolika jis nedaro, jisai pasikeitė, jis nori gyventi solidžiai ir jeigu tu jam pritaikysi OASys tie balai bus ir tau iš karto automatiškai kris, kad jis kažkoks ne toks. Tai yra problema OASys ir žinau, kad yra kitokie rizikos vertinimai ir Anglijoj, kur būtent jau seniausiai atkreipė dėmesį. OASys jau senovėje galima sakyti ir reiškia kitokia yra kur galima atkreipti, kaip žmogus keičiasi, būtent atkreipti dėmesį į per kiek laiko jis nepadarė nusikaltimo, kad wow.. Supranti, tu atsimeni, žinai, kad mes labai greitai visur matom kas yra blogai.

T: Taip.

I1: Išmeti šiukšles, nepakeli telefono, nepaskambini mamai laiku, nepasisakei, dešimtuką gavai gerai, o jeigu aštuoni, tai kodėl ne devyni, o jei devyni, tai kodėl ne dešimt ir visa kita. O tu bakalaurą baigei, o magistro ne? Tai kodėl ne magistrą, kodėl ne doktorantūrą.. Supranti, ne taip wow, tu šaunuolė stengeisi padarei tą ir tą arba kažko nepadarei. Pavyzdžiui, aš neseniai girdėjau, kaip kažkas ten sako „Nu joo, mano sūnus šiuo metu blogai mokosi, bet gal ateityje, aš tikiuosi, kad jis taps geru žmogum.“. Ką? (nustebus). Jis jau geras žmogus. Žiūrėk eina, kalba, šypsosi, žaidžia su vaikais, jis geras žmogus. O čia supranti jisai blogai mokosi, aš tikiuosi, kad taps geru.. Žmogau, o jezau, čia dabar, mūsų laikais tarp normalių žmonių, kur.. C’mon žmonės, supranti, mes jau vaikams įnešėm, kad tu kažkoks ne toks, jeigu būsi tam tikruose sluoksniuose, tam tikruose rėmuose.. Man, kad būtų patogu, kad būtum fainas, kad man būtų patogu, tada tu geras žmogus.. Apie ką mes kalbam? Tai vat dar ir dalykas eina, nu tai kur toliau? Žodžiu..

T: Mhm, supratau. Tai iš manęs būtų tiek tada. Ačiū Jums labai už skirtą laiką.

I1: Nėra už ką. Sėkmės!

Priedas Nr. 4. Interviu su Vilniaus regiono skyriaus probacijos tarnybos pareigūnu išrašas.

T: Laba diena, aš esu Jorinda Prieskienytė, Vilniaus universiteto kriminologijos 4 kurso studentė ir rašau baigiamąjį darbą „Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje“, kurio tikslas yra apžvelgti Lietuvoje nepilnamečiams vykdomas elgesio keitimo programas, įvertinti jų trūkumus ir nustatyti jų gerinimo galimybes. Todėl norėčiau paprašyti Jūsų pasidalinti savo mintimis šia tema. Mūsų pokalbis truks apie 20 minučių. Tyrimo tikslais prašau leisti įrašyti mūsų pokalbį, kad paskui galėčiau jį išsirašyti ir analizuoti. Vėliau šis įrašas bus sunaikintas. Kartu noriu užtikrinti, jog jūsų konfidencialumas yra garantuojamas – jokių jūsų asmeninių duomenų nerinksiu ir jūsų tapatybės neatskleisiu. Ar galime pradėti pokalbį?

I2: Taip.

T: Tai kokios elgesio keitimo programos yra skirtos būtent nepilnamečiams ir gal galite trumpai apžvelgti, kokia jų esmė ir pagrindiniai tikslai?

I2: Yra EQUIP programa, bet aš jos niekad nesimokiau ir niekad nevedžiau, bet žinau, kad ji vyksta diskusiniu pobūdžiu, kad yra tam tikras žmogus, kuris kuruoja, vedas tuos pokalbius. Tai mūsų specialistė yra, kuri su nepilnamečiais dirba. Tada dar.. Šiaip gali probacija vesti dailės terapija grįstą programą R.A.K.T.A.S. Ten galima pasirinkti tematikas. Kiekvieną kartą suburti grupę pagal.. Arba nusikaltimo tipą arba pagal tai, kas jaunuoliui būtų aktualu ir bendrauti, ir grynai remiama piešimu. Išsiaiškinti, labiau emocijas pravėdinti, apskritai pažinti tas emocijas. Toks socialinių įgūdžių tobulinimas, bet ir EQUIP programa socialinių įgūdžių tobulinimas, problemų sprendimas konstruktyviais būdais.

T: Ar žinote daugiau programų?

I2: Ne, daugiau tai nežinau, nes jeigu veda.. Nes aš tiktai esu girdėjusi, atsimenu.. O toliau tai ne programos, o labiau tai tokie pažintiniai užsiėmimai būna daromi.

T: Kokie? Gal galite papasakoti plačiau?

I2: Dažnai kažkaip su amatais bendradarbiauja. Yra tokia įstaiga, kuri padeda tokiem nepilnamečiam atrasti savo sugebėjimus. Būna ir daro tam tikras išvykas, tokius pažintinius žygius, išbandymus, kurie turi daug užduočių kartu daryti, atlikti ir tokia bendrystė skatinama ir irgi problemų sprendimo įgūdžiai lavinami. Ir dar tokia disciplina ugdoma, nes turėjom ir programą su.. Bendradarbiavom su tokiu mokytoju, kuris kovos menus mokė nepilnamečius, nes gavom finansavimą ir tenai jisai bandė tokią discipliną išugdyti nepilnamečiam, kad jie galėtų per tokią veiklą ir kartu išsilieti, ir kartu jausti tam tikras ribas, nes vis tiek kovų menai gal iš pradžių skamba taip gąsdinančiai, gal toks atvaizdas krenta, kad kaip tik tuos vaikus mokai smurtaut, bet iš tikrųjų čia labiau toks menas sakyčiau ir netgi.. Bet nelabai gal rodė to susidomėjimo ir pati kartu su jais dalyvavau. Ir dar buvo veikla su dažasvaidžiu atsimenu.. Ir ten po įvairiausius miškus.. Jie šiaip apsilanko ir jiem įdomu pamatyti, išvykos būna. Ir kitos probacijos iš tikrųjų pristatinėja kažkaip daug ką. Tai pristatinėja, kaip juos į muziejus veda, kaip jie į visokius draustinius važiuoja, rezervuarus, ten susipažįsta, nes nebūna niekad gyvenime apsilankę, tai jiem įdomu būna. Tai tokios įvairios veiklos, aš sakyčiau, gal net labiau interaktyvios veiklos taikomos nei, kad programos. Na aišku, dar galima EPP programą taikyti, esu taikius nepilnamečiui asmeniui, bet šitas asmuo turėjo šizoidinių sutrikimų, todėl jam reikėjo kažkokios

tokios individualios programos, tik į jį koncentruotos, nes nenorėjo visiškai bendradarbiauti su kitais asmenimis. Na tokių visokių atvejų..

T: Taip pat dar esu girdėjusi, kad yra „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“ bei „Ankstyvoji intervencija“ tai su šiomis programomis Jums neteko susidurti?

I2: Nene, su šitom visai neteko susidurti. Nesu mačius gal, kad vestų.

T: Tai kaip suprantu, Jūs dirbote tik su EPP ir R.A.K.T.A.S., ta kur dailės terapija?

I2: Mhm, taip.

T: Gerai, tai tada pakalbėsime apie šias dvi programas plačiau. Tai galime pradėti nuo dailės terapijos. Gal galite įžvelgti šios programos privalumus ir pliusus?

I2: Mhm.. Programa nėra griežtai struktūruota, žmonės.. Čia pliusas būtų. Ir žmonės gali laisviau kalbėti, reikšt savo jausmus. Tas labai gerai, nes dažnai jaunuoliai.. Jiems stinga savęs pažinimo, sunkiau reflektuoti apie savo jausmus, emocijas, tas labai padeda jiem lavėti.

T: O minusai?

I2: Minusas, kad dažnai jie.. Kadangi programa grupinė, per grupines programas jie kartais kažkaip gėdijasi ir jiem būna nejauku. Pavyzdžiui, ar tai piešti, ar tai stengtis, jiem reikia parodyti, įvaizdį išlaikyti, kad jie čia nieko nenori, kad jie tokie kaip ir kieti. Reikia vat laiko, kad jie norėtų taip įsijausti ir tikrai save paleistų, nes jie nuolatos tokie gynybiški labiau, saugosi nuo kitų nuomonės ir tada neatsiveria iki galo. Tai gali juos apsunkinti, o piešimas labai gal mažiau tinkamas vyrams, nes yra toks stereotipas dar vyrų, kad kaip aš čia piešiu, aš juk vyras. Su merginomis šiek tiek paprasčiau, jos to stereotipo nejaučia, jom leidžiama jausti jausmus visuomenėje, vyram visuomenėje sudėtingiau, nes kaip ir primetamos normos, kad tu čia negali nei verkti, nei rodyti per stipriai jausmų.

T: Ir kaip Jūs galvojate, ką būtų galima šioje programoje pakeisti? Tai kaip ir sakėte, kad vyksta grupėje, tai galbūt, jeigu vyktų individualiai būtų geriau ar kažką dar būtų galima padaryti?

I2: Kadangi šita.. Turi būti bent kažkiek žmonių, tai labai sunku, reikėtų ją adaptuoti, kad tik individualiai vesti.

T: Mhm..

I2: Bet aš manau, kad jeigu (galvoja).. Nežinau, būtų, pavyzdžiui, mažesnis skaičius vaikinų ir didesnis merginų, galbūt kažkiek jos labiau padarytų įtaką vaikinam, nes jeigu kuo daugiau vaikinų, tuo labiau net ir merginom gali padaryti įtaką. Tas žmonių skaičius labai persvarą turi. Ir dar manau, kad tos užduotys gal turėtų būti įvairesnės, ne tik, kad piešti, nes ten būna, kad mes piešiam ir ten galima papuošti tą piešinį įvairiais blizgučiais, karoliukais. Aš suprantu, kad vaikinam tai gali atrodyti nesąmonė vien dėl to, kad nu ne visi dar išskiria, kad tai yra natūralu ir normalu nepaisant lyties. Ypač nuteistiesiems kažkaip labai stiprus yra stereotipas, kad vyrai tokie turi būti tvirti ir negali į rankas nei blizgučio paimti.

T: Mhm.

I2: Galbūt tų užduočių įvairumas, nes yra ir tokių komandinių užduočių, kur tu ten pieši atskirai, mažomis grupelėmis ir vėliau jūs turit.. Jūs piešiat tą patį objektą, bet skirtingas jo dalis ir vėliau turit piešinį sujungti. Ir ten būna tam tikri lyderiai, kurie vis pasikalba tarpusavyje, bet negali matyti ką vienas ar kitas piešia ir tada.. Va tokios užduotys labiau sudomina vaikinus ir merginom patinka negu tik tai piešti savo jausmus. Pavyzdžiui, nupieškite pyktį, jeigu pyktis būtų gyvūnas, koks tai būtų padaras. Tai jiem kažkaip net ir juoką tai sukelia ir manau, kad galbūt priderinti reikėtų tam tikras užduotis, bet irgi tos programos.. Tai čia gal pati programos kūrėja turėtų tobulinti ir keisti.

T: Tai kaip suprantu, užsiėmimai vyksta kartu ir merginom, ir vaikinam, taip?

I2: Jojojo, čia neišskiria lyčių. O gal net ir taip geriau, nes jie vienas kitą papildo. Kai merginos labiau demonstruoja emocijas, o vaikinai mažiau.. Nu aišku dar labai skirtingi vaikinai, bet bent jau šitam kontingente vaikinai, kaip ir sakiau, labiau tokie stereotipiški.

T: Mhm, tai jiems gal lengviau atsiskleisti, kai pamato iš merginų pavyzdį.

I2: Taip, taip. Tas pavyzdys gerai veikia.

T: Tai gerai, galime pereiti prie EPP programos, prie jos privalumų.

I2: Mhm.. Tai, kad jinai individuali, tai žmogus gali visiškai laisvai reikšti save ir aišku tam tikros užduotys kartais žmonės labai sako, kad čia nesąmonė, vaikiška ir nedarys, ir gali suteikti iš karto tokį.. Sieną užsidaryti ir tada reikia prieš EPP, kuri vat motyvacinio pobūdžio programa, tai prieš ją dar reikia kokių trijų konsultacijų paprastų, pasikalbėti, susipažinti, užmegzti ryšį, tą kontaktą, kad tas žmogus galėtų jau įeiti, drąsiau kalbėti apie savo problematiką, sunkumus, ką norėtų tobulinti. O kartais tai labai gerai suveikia, jiem smagu tie uždaviniai, pilni paveikslėlių. Tai įvairiai šiaip žmonės reaguoja, labai individualūs visi tikrai. Tikriausiai vieno atsakymo nėra.

T: Mhm, tai didžiausias pliusas, kad jinai individuali?

I2: Mhm ir galima prisiderinti prie bet kokio žmogaus poreikių. Nes, pavyzdžiui, jeigu žmogus turi šizoidinių sutrikimų, tai jis negali dalyvauti dailės terapijoje. Arba jeigu psichozę turi, tai irgi negali dalyvauti, tai ji tokia ribota.

T: Tai EPP lankstesnė programa?

I2: Nu jo, bet tokia trumpesnė, paprastesnė, kartais ne visada tų jausmų aprėpia, tokia paviršutiniškesnė sakyčiau.. Jeigu žmogus to nori.. Jeigu drąsiai eina gilyn, tai jisai pats tą programa labai gali papildyti.

T: Mhm.

I2: Tai net sakyčiau labiau parodo tą patį žmogų, koks jis linkęs, ar jis iniciatyvus, nes tiesiog jį dažniausiai programoje reikia kuo labiau motyvuoti.

T: Gerai, o kokie trūkumai yra atsiskleidę šioje programoje, ką reikėtų pakeisti?

I2: Kai kurias užduotis. Gal jau sakyčiau kažkiek pasenusios yra ir vis tik per tą patį kartojasi. Ir kartais net žmonės pastebi ir juos pradeda tai erzinti, bet kartu tai irgi pliusas, nes jie susierzina ir mes

turim situaciją čia ir dabar. Ir mes galim su to žmogaus susierzinimu dirbti ir kalbėti kas yra. Tai irgi labai daug naudos duoda. Nu atrodo tas minusas gali pavirsti lengvai į pliusą.

T: O kaip manote, kokiomis užduotimis reikėtų papildyti programą?

I2: Hm.. (galvoja).

T: Kokio pobūdžio gal?

I2: Reikia man pagalvot dabar.

T: Gerai pagalvokit, viskas gerai.

I2: Gal labiau tokiomis kaip galvosūkiai, kad žmogus šiek tiek palavintų savo protą ir jį taip labiau sudomintų ir kartu, kad tas galvosūkis virstų kartu ir prasminga užduotimi, kuri atneštų tokius pamąstymus, įžvalgas naudingas jo problematikai.

T: Mhm, tai manote, kad šiai programai reikėtų tik daugiau užduočių, ar dar kažkaip būtų galima ją pagerinti?

I2: Na, kai kurie sako, kad norėtų, kad ta programa būtų ilgesnė, o kai kurie sako, kad norėtų, kad ji būtų dar trumpesnė. Tai aš manau, kad tada ta programa turėtų būt galbūt ilgiu lankstesnė. Tiem, kurie nori, kad programa būtų ilgesnė, tai tiem, kad būtų dar papildomos užduotys, o tiem, kurie nori, kad trumpesnė, tai palikt tokią, kokia yra, nes ji šiaip ganėtinai trumpa. Bet įdomiausia tai, kai pasiūlai žmogui tęsti darbą, jau po programos, jis jau kaip ir sako „Taip, taip.“, bet dažniausiai nebetesia, nes jau pabaiga, jis jaučiasi užbaigęs ir natūralu, kad nebenori jau toliau. Bet jeigu būtų uždaviniai vėliau ir daugiau jų, jeigu žmogus nori pasirinkt toliau tęsti, tai tuo jį labiau sudomintų ir vėl tęstų tą programą.

T: Na ir paskutinis klausimas, tai kaip manote, ar nepilnamečiams skiriamos suaugusiųjų programos yra tinkamos?

I2: Aš manau, kad EPP tai tinka ir čia realiai, tai jinai tokia labai universali. Ir aš sakyčiau, kad jinai turėtų būti žmogui, kuris gal mažiau ar apskritai nemąstė apie savo problematiką labai stipriai, kuri tokia pati pradžia yra.. Nes vėliau, jeigu matau, kad žmogus pabaigęs nemažai programų, nes yra tokių ir ilgesnių, čia, pavyzdžiui, suaugusiam žmogui. Tai jeigu jis vėliau tada ateina į EPP programą, tai jam toks nuobodžiavimas gaunasi, nebebūna tokia naudinga.

T: Gal žinote, ar programa „Tik tu ir aš“ irgi yra skiriama nepilnamečiams?

I2: Girdėjau, kad tik suaugusiems yra skiriama, nežinau, nebent kažko nepastebėjau, nes aš jos nevedu, veda mano kolegės. Tai nesu girdėjus, kad nepilnamečiam vestų tik apie suaugusius žmones, bet ji tokia stipresnė. Ji jau kai praeina žmogus EPP, susimotyvuoja spręst savo problemą, gali tikrai eit į „Tik tu ir aš“ dar ir namų darbų būna, ji tokia ilga.

T: Tai iš manęs būtų tiek. Ačiū Jums už skirtą laiką.

I2: Nėra už ką

Priedas Nr. 5. Interviu su Vilniaus regiono skyriaus probacijos tarnybos pareigūnu išrašas.

T: Sveiki, aš esu Jorinda Prieskienytė, Vilniaus universiteto kriminologijos 4 kurso studentė ir rašau baigiamąjį darbą „Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje“, kurio tikslas yra apžvelgti Lietuvoje nepilnamečiams vykdomas elgesio keitimo programas, įvertinti jų trūkumus ir nustatyti jų gerinimo galimybes. Todėl norėčiau paprašyti Jūsų pasidalinti savo mintimis šia tema. Mūsų pokalbis truks apie 20 minučių. Tyrimo tikslais prašau leisti įrašyti mūsų pokalbį, kad paskui galėčiau jį išsirašyti ir analizuoti. Vėliau šis įrašas bus sunaikintas. Kartu noriu užtikrinti, jog jūsų konfidencialumas yra garantuojamas – jokių jūsų asmeninių duomenų nerinksiu ir jūsų tapatybės neatskleisiu. Ar galime pradėti pokalbį?

I3: Taip, galim.

T: Tai galime pradėti nuo pirmo klausimo. Tai kokios aprobuotos elgesio keitimo programos yra skirtos būtent nepilnamečiams ir gal galite aptarti kiekvienos iš jų esmę ir tikslą?

I3: Mhm, taip.. Tai aprobuota yra EQUIP programa. Tai yra grupiniai užsiėmimai, kuomet.. Susideda iš trijų blokų, tai yra, ta prasme, iš kažkokių tai dėstomų dalykų, situacijų ir paskui yra savitarpio pagalbos užsiėmimai, kurių metu, būtent iš to apie ką mes kalbame.. Nu aišku daugiausiai vaikai turėtų kalbėti ir kalba. Ir tuomet, reiškias tiesiog.. Savitarpio pagalbos užsiėmimų metu renkam kažkokias situacijas. Kiekvienas vaikas papasakoja kažkokią situaciją ir tada grupė, nusprendžia, kurią situaciją nagrinėsim ir tiesiog esmė yra ta, kad bendraamžis iš kitų bendraamžių išgirstų, ta prasme, kad tam tikrose sitacijose nėra niekada tik vienas sprendimas, kad galima visiškai pasielgti kitaip, nepažeidžiant įstatymų ir kad tą žino jo bendraamžiai. Ne, kad kažkas suaugę ar mokytojai, ar tėvai, ar policijos pareigūnai, ar kažkokie kiti pareigūnai, bet kad pats jaunuolis pateikia tai kaip visiškai normalų reikalą. Tai tiesiog vat esmė EQUIP'o yra šitų užsiėmimų tokia. Tai yra ten aišku, ta prasme, kad esminės didžiausios keturios mąstymo klaidos, kurias mes absoliučiai visi darome ir tuomet ten iš jų, sekančios problemos ir tiesiog kiekvienas išsipasakoja, pasipasakoja kodėl, dėl to kokį sprendimą priėmė ir tuomet kiti jauni žmonės, ta prasme, patys papasakoja, kaip jie tokioje situacijoje elgtųsi ir tiesiog vat.. To trenerio, to vedančiojo tikslas yra, ta prasme, kad jeigu ir matom, kad ne ta linkme, tai tiesiog užvesti į tą tinkamą.

T: Mhm..

I3: Tinkamo sprendimo priėmimą ir būtent naudojantis kitais bendraamžiais, kurie yra grupėje. Tai va.. Toliau kita programa tai yra „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“. Tai yra slušna programa, jinai tokia prevencinio pobūdžio. Ji iš tikrųjų yra vedama individualiai.. Šiaip šita programa iš tikrųjų, aš manau, kad jinai labiau tiktų būtent prevenciškai tai dar jaunam pakankamai amžiuje, nes bet kuriuo atveju į probacijos tarnybą patenka jauni asmenys, kurie turi nemažai patirties ir yra pažengę. Tai jau vien prevencija neapsiribosi. Tai vat šita programa, mano manymu, labiau tiktų iš tikrųjų mokyklose. Nors man atrodo taip ir buvo kažkaip taip daroma, kad būtent tiesiog vyktų kažkokie tokie dalykai, kad ta prasme, jauni žmonės žinotų, kad yra gyvenime yra tokios situacijos, tokie dalykai. Visi puikiai žino, kad ir narkotikai yra ir visa kita, bet yra vieni jau vartotojai ir labai pažengę toje srityje, o yra kiti, kad žino, bet tiesiog nesidomi, nevartoja. Tiesiog, kad žinotų, kaip kas vyksta ir ir ir.. Ne tiktai apie narkotikus ir alkoholį, ir patyčios.. Na, ten tiesiog visa struktūruota. Ten vadovas kaip yra, tai tiesiog visko neatpasakosiu. Ir toliau.. Aš nežinau, ar galima pavadint, kad EPP tai yra programa, mano manymu, tai yra motyvacinis interviu. Tai jisai irgi taikomas nepilnamečiams.

Tiesiog kaip motyvacinis, tai taip ir stengiamės ir dirbt iš tikrųjų. Kuo daugiau apie jaunuolius sužinoti, kuo daugiau išgirsti, kaip jisai jaučiasi, kodėl jisai jaučiasi, ką jisai norėtų pakeist, kaip jisai.. Ir tiesiog jau, jau po tokių.. Tokių motyvacinių pokalbių tiesiog yra daug lengviau jauną žmogų pažinti. Tai tiek.

T: Tai tik šios trys programos?

I3: Nepilnamečiam taip.

T: O „Ankstyvoji intervencija“ netaikoma?

I3: „Ankstyvoji intervencija“ suprantat kaip buvo.. Vyko mokymai, ne mokymai, o supažindinimas ir tiesiog nežinau, kaip ten gavosi. Iš tikrųjų pakankamai buvo įdomūs tokie mokymai, supažindinimas. Kada visa tai vyko, dar net nebuvo planuose aprobuoti ją, bet paskui ją aprobavo, tačiau daugiau neorganizavo jokių mokymų. Tai „Ankstyvosios intervencijos“ mes nesame niekada vedę.

T: Aha, supratau.

I3: Jo, nes iš tikrųjų tam, kad būtų galima norint efektyviai ją vesti, reikėtų vis dėl to vėl mokymų, nes.. Nu žinot.. Ta prasme, kai tu dalyvauji mokymuose kažkokiuose, bet tai dar kažkada, kažkad, kažkur kažkas planuose ir paskui ją aprobuoja, bet mokymų jokių vis tiek.. Viską atnaujint, atšviežint reikėtų. Bet mes šitos programos nevedėm.

T: Mhm, supratau. Kokias programas Jūs esate vedę nepilnamečiams?

I3: Ir EQUIP’ą vedžiau, ir EPP. Nu tai EPP, tai čia kiekvienas pareigūnas galima sakyt, jeigu gali ir psichoaktyviosios medžiagos ir jaunimas taip pat buvo taikoma. Tiesiog žinot, situacija dabar su tuo karantinu tokia, kad stengiamės vengti tiesioginio kontako, tai šiemet dabar ir sudėtinga su tuo EQUIP’u.

T: Supratau. Tai dabar plačiau pakalbėsime apie kiekvieną atskirai. Tai galime pradėti nuo EQUIP.

I3: Mhm..

T: Kokius privalumus Jūs įžvelgiate šioje programoje?

I3: Oi.. Privalumai. Nu žinot kaip sakau.. Kiekviena programa, jinai turi savo tikslus, savo metodikas ir visa kita. EQUIP’as iš tikrųjų, man asmeniškai, nu tikrai labai patinka dėl to, kad būtent per tuos tokius užsiėmimus tu išgirsti daug naujų dalykų, tu pamatai, kad tas jaunas žmogus, kuris visą laiką tiesiog neatviraudavo ir vienaip save pateikė, pasirodė realybėje jisai visai kitaip. Nu visai visai kitoks. Ir išmanūs jie, ir, ir, ir.. Žingeidūs ir ta prasme, puikiai kartais žino, kur blogai pasielgė ir net gali paaiškinti, kodėl jie taip pasielgė. Iš tikrųjų, ta prasme, smagu, kai jie būtent, ta prasme, jau po kažkurio tai užsiėmimo.. Būtent kada vyksta savitarpio pagalbos užsiėmimai tie, ta prasme, kad jie nebijo reikšti vat būtent, kad tarp bendraamžių, kad jisai gali kitaip pasielgt, kad, kad, kad.. Ne, kad aš ar kažkas kitas iš suagusių aiškina, va, kad tu čia blogai kažką tai darei ir reikėjo visai kitaip pasielgti. O tai yra daroma būtent.. Daro patys, jauni žmonės. Ta prasme, maždaug tai, kodėl tu čia, tai ką tu nepagalvojai.. Tai vat, tiesiog.. Tiek, kad jinai yra pakankamai ilga ir nu mūsų jaunimas

dabartinis žiauriai užsiėmęs yra. Nesvarbu, kad jie ten pamokų nelanko ir visa kita, bet sumotyvuoti, ta prasme, kad jie dalyvautų visuose užsiėmimuose, tai yra žiauriai sudėtingas dalykas, nes pas juos šimtai reikalų atsiranda. Tai odontologas, tai galvą skauda, tai močiutę reikia prižiūrėti, tai seneliui padėti.. Nu vienu žodžiu, išmanūs labai tokie. Nes jinai pakankamai intensyviai turėtų vykti, nes pačios pirmos grupės pas mus vykdavo keturis kartus per savaitę, tai ohoho..

T: Beveik kiekvieną dieną.

I3: Jo, beveik kiekvieną dieną. Tai jau paskui su tais dėstytojais buvom aptarę, kad nu pats optimaliausias variantas, tai du kartai per savaitę. Tai jau šiek tiek paprasčiau, bet vis tiek. Nu, aš.. Nu aš sąlyginai suprantu juos visiškai, nes nu tai yra sudėtinga. Čia tas pats kaip į mokyklą vaikščiot. Kaip sakant, bet mokykla tai yra mokykla, o čia programa. Bet šiaip iš esmės, nu ką žinau, vis tiek didesnė dalis puikiai susitvarko, puikiai dalyvauja. Aišku būna visą laiką.. Bet smagu ir tai, kad visą laiką pasiskambina ir paaiškina, kodėl negali atvykti ir taip toliau. Būna tokių, kurie nueina kelis kartus ir atsisako tiesiog. Tai vat.. Bet šiaip man EQUIP'as pakankamai įdomi programa ir visą laiką labai skirtingos grupės būna,ir skirtinga patirtis, ir skirtinga eiga visa būna, bet manau, kad tikrai nebloga. Ją paskui praktikavo socializacijos centruose, buvo apmokyti..Ten yra šiek tiek paprasčiau dėl vedimo, kadangi jie yra uždari, kaip čia.. Uždaroje įstaigoje ir nori nenori, jie turi, privalo dalyvauti. O antras dalykas, nu tiesiog jiem taip ir smagiau, nu žinot, ta prasme, kažkur tai, kažką tai, kažkaip tai.. Vis tiek neypatingai užsiėmę jie ten, tai tiesiog, jo..Tai vat, tai situacija yra tokia.

T: O gal dabar galėtumėte įvardinti, kokius trūkumus pastebėjote šioje programoje?

I3: Žinokit, nu negalėčiau aš jokių trūkumų.. Tik dėl ilgumo ir dar kai buvom apmokyti EQUIP programos, tai iš tikrųjų buvo tokia.. Vienintelis iš tokių trūkumų, tai kai tos situacijos buvo.. Na, jos ten amerikietiškais vardais, bet visa tai buvo pakoreguota ir jokių tokių problemų.. Ir tikrai, manau, kad esu ir nekompetetinga įvardinti trūkumus, bet šiaip kaip iš žmogiškos pusės ir kaip iš pareigūno, tai aš trūkumų tikrai nematau.

T: Tai turbūt nežinosite, kaip būtų galima ją patobulinti? Sutrumpinti gal reikėtų?

I3: Iš to viso to.. Iš tos visos medžiagos, tai iš tikrųjų, nu neįsivaizduoju, ką ten galima būtų.. Nu matot, programa turi savo savo struktūrą, savo sistemą ir kad kažką tai išmesti, tai kažkaip.. Nu aš tikrai negalėčiau įvardinti, ką galima būtų ten sutrumpinti. Tad, manau, kad nu jau, jeigu jinai taip sukurta ir taip aprobuota.. Manau, kad yra taip, kaip yra ir jinai optimaliausias variantas yra. Kad kažkur tai, kažkokių trūkumų aš tikrai negalėčiau įvardint.

T: Gerai, tai galime pereiti tada prie „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos" programos, tai..

I3: Jo, tai, bet kaip ir minėjau, iš tikrųjų psichoaktyvios, jaunimas ir psichoaktyvios medžiagos tai yra prevencija. Tai yra tikrai įdomus irgi taip pat dalykas dėl to, kad įvairios užduotys atliekamos, duodami namų darbai, būtent ta prasme, jauniem žmonėm iš savo patirties. Tik tai vienintelis šitoj programoj trūkumas, kad ten yra tokios užduotys įdomios. Pavyzdžiui, suorganizuoti susitikimą su bendruomene, su bendruomenės kažkokiu įžymiu nariu, žymiu kažkuo tai.. Arba suorganizuoti kažkokį tai susitikimą, kažkokia tai tema. Tai vat suprantat, kai Vilnius didelis miestas tai yra labai sudėtinga, bet mažesniuose miesteliuose, kur ta prasme, tikrai vyksta aktyvus bendruomenės

gyvenimas tai yra daug paprasčiau, bet ta prasme, mano manymu, šita programa tai jinai labiau tinka tam tikroje pradinėje stadijoje. Tai yra, kai paaugliai tampa beveik jaunuoliais ir plečiamas jų akiratis, ir būtent išdėstoma, kas gali būt, kaip gali būt, koks poveikis, kodėl taip neturėtų būt ir taip toliau. Tai vat, trūkumas būtų toks, o šiaip iš esmės tai tikrai.. Tik tai tiek, kad jinai probacijos tarnybos priežiūroje esantiems jaunuoliams jau jinai.. Kaip čia jum pasakyt.. Ne per lengva, bet.. Nu sakau, jie turi daugiau patirties, jau jam ten kai kurios užduotys, kai kurie teiginiai ne tai, kad kelia juoką, nu bet maždaug jau jūs visai.. Čia jau praeitas etapas ar kažkas tai tokio. Bet jinai labiau orientuota iš tikrųjų į mokyklas, šita programa. Tai va..

T: O privalumai kokie?

I3: Viskas ta prasme.. Tai yra leidimas žmogui.. Jaunam žmogui išdėstyti, pasipasakoti tai, ką jisa žino be jokių pradžioje, žinot tokių.. Yra tema ir tiesiog tu bendrauji, kalbi apie tai, ką tu žinai šita tema ir būtent, nedraudžiant jiem kalbėti ir nesustabdant ir sakant „Oi, tu čia blogai mąstai.“, ar tu čia blogą informaciją turi. Ta prasme, tai ką jis pasako, tiesiog toliau diskusija vyksta apie tai, kad jo teiginys kažkoks, ar kažkokia žinia tenai, ta prasme, iš tikrųjų yra kitokia kažkiek ir tą informaciją pateikti jam, kad nu.. Kai sako gairės kažkokios, nu kur sako, kad ne ta linkme mąstai ir kad tai yra klaidingas mąstymas, ta prasme, neakcentuojant, kad jisai blogai mąsto, bet tiesiog, kad visuomenė formuojasi netinkamą nuomonę apie tai ir kad skleidžiama kažkokia netinkama informacija.

T: Supratau. Kaip manote, ar būtų galima šioje programoje kažką pakeisti?

I3: Oi, žinokit negaliu jum į tai atsakyt. Aš kažkaip laikausi tos nuostatos, kad kuria programas iš tikrųjų specialistai ir tai ne vienos dienos, ir ne vienų metų darbas. Tai aš manau, kad bet kuriuo atveju tie tyrimai daromi ir visa kita. Ir kad kiekviena programa yra optimaliausias variantas, nes ir tyrimai būna, ir eksperimentinės grupės, tai ne šiaip sau parengia būtent pagal tokią struktūrą ir tokiu būdu. Tai tikrai negalėčiau pasakyt, kad kažkas ne taip.

T: Gerai, supratau. Na ir paskutinė programa. Gal galite įvardinti EPP privalumus?

I3: Na šiaip, ta prasme, su EPP tai, mano manymu, yra motyvacinis interviu ir bet kuriuo atveju, tai yra, ta prasme, gairės tam, kad tinkamai vyktų pokalbis ir kad tai nebūtų tiesiog motyvuot tam tikrus dalykus, kalbėti apie tai, apie jausmus, apie elgesį, apie dar kažką tai, kas yra svarbu gyvenime, kas yra ne taip svarbu, kas..Tiesiog.. Kaip jum pasakyt.. Šiaip iš esmės EPP, nu tai kiekvienas save gerbiantis pareigūnas, dirbantis su prižiūrimaisiais.. Jis nori bet kokiu atveju, kuo daugiau sužinoti ir kuo daugiau suprasti tą žmogų, ir kuo daugiau ne tai, kad patarti, bet ieškoti kažkokių bendrų sprendimo būdų, kad žmogus nebijotų atsiverti, kad jisai nebijotų priimti sprendimus, kad jeigu jis kažko tai nežino, kad jisai kreiptųsi pagalbos, kad kreiptųsi žinių.. Kreiptųsi, nu ta prasme, kitų informacijos kažkokios. Tai vat, sakau.. Dažniausiai šiaip ir darbas vyksta vaudovaujantis tom gairėm. Aišku EPP gal labiau apima ir apie vertybes, ir apie pojūtį, ir poreikį keistis žmogui, keisti savo elgesį, keisti savo aplinką, kokius jisai mato privalumus, kokius jisai mato minusus savo pokyčių, ar jį tikrai tenkina dabartinis jo elgesys, ar jį dabar tenkina dabartinis jo gyvenimas.. Ar tiesiog, ką norėtų pakeisti, jeigu jisai nori pakeisti, tai kokie žingsniai būtų, ta prasme.. Tai visa tai ir yra tas EPP.

T: O kokius trūkumus pastebėjote, kai vedėte šią programą?

I3: Vienintelis trūkumas tai yra dokumentacija. Tai yra pildymas būtent tos, o šiaip tai iš tikrųjų ne, nes kiekvienas interpretuot gali tam tikrus dalykus, tam tikrom temom gali kalbėti daugiau, jeigu tu matai, kad žmogus pasiruošęs atsiverti ir kad jisai turi poreikį išsikalbėti, kažką išsipasakoti, tai tiesiog tada ir kreipia daugiau dėmesio tai temai. O šiaip, ta prasme, vėl eilinį kartą pasikartosiu, nesu aš programų kūrėja. Aš esu praktikė ir šiaip nemanau, kad esu kompetentinga ir kad matau, kad reikėtų kažką tai keisti, kažkur kažką tai tobulinti, ar kažkokių neigiamų dalykų matyti. Šiaip iš esmės, jeigu žmogus priima tai, kas atsitiko ir suvokia, kad kažką reikia keisti, reikia kitaip gyventi, tai jisai ir priima. Tada jau ne tai, kad nesvarbu, bet yra daug paprasčiau taikyti programą, siūlyti dalyvauti jam programoje, nes jisai išnaudojo visas galimybes ir priima. Jeigu žmogus nenori keistis, jeigu žmogus mato, kad.. Nu ta prasme, jisai nemato savo elgesyje jokių blogų dalykų arba pavyzdžiui, jeigu jisai galvoja, kad taip ir turi būti, ar kažką keisti neįmanoma arba kažką tai keisti jisai nemato prasmės.. Tai vėl gi, bandom aišku motyvuot tokius žmones, dalyvaut programose, bet kartais tai būna bergždžias reikalas. Žinot, lengviausia yra pasakyti „Man teismas neskyrė tokio įpareigojimo tai ir prašau prie manęs nelysti.“. Tai ir viskas, tuomet imam tokį raštišką jo patvirtinimą, kad jisai atsisako dalyvauti bet kokioje programoje ir viskas.

T: Supratau. Ačiū Jums už skirtą laiką.

I3: Ačiū Jums.

Priedas Nr. 6. Interviu su Gruzdžių socializacijos centro darbuotoju išrašas.

T: Sveiki, aš esu Jorinda Prieskienytė, Vilniaus universiteto kriminologijos 4 kurso studentė ir rašau baigiamąjį darbą „Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje“, kurio tikslas yra apžvelgti Lietuvoje nepilnamečiams vykdomas elgesio keitimo programas, įvertinti jų trūkumus ir nustatyti jų gerinimo galimybes. Todėl norėčiau paprašyti Jūsų pasidalinti savo mintimis šia tema. Mūsų pokalbis truks apie 20 minučių. Tyrimo tikslais prašau leisti įrašyti mūsų pokalbį, kad paskui galėčiau jį išsirašyti ir analizuoti. Vėliau šis įrašas bus sunaikintas. Kartu noriu užtikrinti, jog jūsų konfidencialumas yra garantuojamas – jokių jūsų asmeninių duomenų nerinksiu ir jūsų tapatybės neatskleisiu. Ar galime pradėti pokalbį?

I4: Taip.

T: Tai galime pradėti nuo pirmo klausimo. Tai kokios elgesio keitimo programos yra vykdomos nepilnamečiams vaikų socializacijos centre ir gal galite aptarti kiekvienos iš jų esmę ir tikslą?

I4: Pas mus socializacijos centre yra vykdomos dvi programos. Tai yra „Ankstyvoji intervencijos“ programa − narkotikų ir kitų psichotropinių medžiagų prevencijai. Ir yra EQUIP tai yra kognityvinė-elgesio korekcijos programa nepilnamečiams, kuri yra vykdoma remiantis turima, sakykim, Olandijos patirtimi. Kada nepilnamečiai patys pakeitę savo pažiūras, elgesį, įsitikinimus, padeda kitiems nepilnamečiams keisti savo elgesį. Tai va čia yra EQUIP’o toks pagrindinis dalykas, kad remiantis turima, jau tų nepilnamečių patirtimi, pavyzdžiais yra keičiamas kitų nepilnamečių elgesys.

T: Su kuria iš šių programų Jūs dirbate?

I4: Aš dirbu su EQUIP’u.

T: Mhm. Gerai, tada plačiau pakalbėsime apie EQUIP’ą. Tai gal galite pasakyti, kokius privalumus įžvelgiate šioje programoje?

I4: Privalumai yra tame, kad.. Kaip ir minėjau, kad tai yra ne suaugusių kažkokių tai patarimų dalijimas, ne suaugusių patirties kažkokia sklaida, ne suaugusių žmonių nuomonių pateikimas, bet pačių nepilnamečių, kurie norėdami pakeisti savo netinkamą elgesį, norėdami priimti tam tikrus sprendimus savo gyvenime ir pasiekia jau tam tikrą lygį, pakeitę savo gyvenimą, savo ta turimama patirtimi padeda kitiems nepilnamečiams. Nes šita programa yra parengta vaikams, nepilnamečiams, esantiems paauglystės amžiaus tarpsnyje, paaugliams, todėl kaip ir yra žinoma ir tyrimais paremta, kad paauglystės amžiaus tarpsnyje suaugusiųjų nuomonė yra nelabai vertinama, o grupės įtaka ir kitų nepilnamečių įtaka yra tiesiog tyrimais atlikta.. Vat ir EQUIP’o tyrime, mes kada darėm, tai pastebėjom, kad iš tikrųjų ta įtaka yra pakankamai svari.

T: Mhm..

I4: Tai vat čia pagrindinis dalykas, pagrindinis tas privalumas toks būtų.

T: O gal susidūrėte su kažkokias šios programos trūkumais, kai vedėte šią programą?

I4: Na, kada ta programa buvo įdiegta socializacijos centruose, jinai.. Mes gavom pakankamai nemažai metodinės medžiagos ir buvo vykdomos supervizijos mums ir mes turėjom atlikti.. Pravedę

tam tikrą skaičių susitikimų, supervizijų metu pristatyti.. Tai aš ten pristačiau vieną iš pagrindinių problemų, kurią po to mes ir su lektorėm, kurios mus apmokė šios programos, nagrinėjom ir nemažai svarstėm, ir tyrinėjom. Tai tai, kad ta programa nėra pritaikyta jausnesniam amžiui, sakykim, šeštokam ir nepritaikyta specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams, nes kai kurie terminai, kai kurios situacijos, kai kurie apibūdinimai yra jiems nesuprantami. Ir tada reikia šiek tiek adaptuoti ir su šitom lektorėm mes, konkrečiai aš. Kadangi pas mus socializacijos centre buvo mažesni vaikai, tai mes adaptavom šiek tiek situacijas, šiek tiek tam tikrus terminų paaiškinimus. Na pritaikėm prie tų vaikų lygio. Ir tai, kad socializacijos centruose dauguma vaikų yra specialiųjų ugdymosi poreikių, tai va čia irgi reikėjo šiek tiek adaptuoti, nes tiem vaikam sudėtinga suvokti viską.

T: Tai kai adaptavote, geriau buvo?

I4: Nu taip, nes paprasčiau buvo paaiškinama, nes yra sakykim, tie patys terminai.. Na ten egocentrizmas pavyzdžiui, tai yra tiesiog nesuprantama tiem vaikam ir net sunku išmokti tuos žodžius.

T: O dar kažkokių trūkumų nepastebėjote?

I4: Ne, ne. Čia yra pagrindinis toksai vat, bent jau pas mus. Su kuriuo aš susidūriau pakankamai stipriai ir aš buvau iškėlus tą klausimą.

T: Supratau. O dar kažkaip reikėtų pagerinti šią programą?

I4: Nu kažkiek galima dar pritaikyti specialiųjų poreikių vaikams, supaprastinti. Ir kitas dalykas dar, kada buvo daromas vertimas ir yra ta knyga.. Nu su kiekvieno užsiėmimu, ko reikia siekti, su tikslais ir taip toliau. Yra situacijos, kurios yra išverstos iš anglų kalbos ir kai kurie tų situacijų, sakykim, gal, nu kaip pavardint, gal temos, gal aspektai, gal išvis tos pačios situacijos nelabai atitinka, nelabai susijusios yra su kasdienėm situacijom. Sakykim ten, nu.. Nu yra kai kurie dalykai, kuriuos reikėtų šiek tiek pakoreguoti pagal tų vaikų turimą patirtį.

T: Mhm.. Tai jų gyvenimiškai situacijai labiau, kad būtų, jiems aktualesnės situacijos.

I4: Mhm, taip.. Ten yra, kad mašiną kažkokią labai brangią ten nuvaryti.. Ar dar kažką ir jeigu tie vaikai iš tikrųjų.. Kurie papuola, mes žinom, kad jie nenuvarė tos mašinos ir nu tiesiog jie net nesuvokia, kaip reikėtų pasielgti toje situacijoje.

T: O daugiau kažkokių pagerinimų, pataisymų neįžvelgiate?

I4: Daugiau, aš sakau, man viskas kažkaip tinka ir tie užsiėmimai, ir tas išdėstymas užsiėmimų, ir sakykim, ta struktūra, viskas man yra gerai. Tik aš sakau pagal amžius ir specialiuosius poreikius ir tam tikras situacijas truputį pakreipti į tą.. Ta linkme, su kuria jie gyvena, susiduria tuo metu.

T: Mhm, supratau tada. Tai iš manęs būtų tiek tada. Ačiū Jums už skirtą laiką.

I4: Nėra už ką.

Priedas Nr. 7. Interviu su Gruzdžių socializacijos centro darbuotoju išrašas.

T: Sveiki, aš esu Jorinda Prieskienytė, Vilniaus universiteto kriminologijos 4 kurso studentė ir rašau baigiamąjį darbą „Nepilnamečių elgesio keitimo programų gerinimo galimybės Lietuvoje“, kurio tikslas yra apžvelgti Lietuvoje nepilnamečiams vykdomas elgesio keitimo programas, įvertinti jų trūkumus ir nustatyti jų gerinimo galimybes. Todėl norėčiau paprašyti Jūsų pasidalinti savo mintimis šia tema. Mūsų pokalbis truks apie 20 minučių. Tyrimo tikslais prašau leisti įrašyti mūsų pokalbį, kad paskui galėčiau jį išsirašyti ir analizuoti. Vėliau šis įrašas bus sunaikintas. Kartu noriu užtikrinti, jog jūsų konfidencialumas yra garantuojamas – jokių jūsų asmeninių duomenų nerinksiu ir jūsų tapatybės neatskleisiu. Ar galime pradėti pokalbį?

I5: Taip, galim pradėti.

T: Tai pirmasis klausimas būtų toks, tai kokios elgesio keitimo programos yra vykdomos nepilnamečiams vaikų socializacijos centre ir gal galite aptarti jų esmę ir tikslą?

I5: Vaikų socializacijos centre yra, bent jau kaip pas mus. Tai yra vykdomos dvi pagrinde programos. Tai yra „Ankstyvoji intervencija“ ir EQUIP ir jos yra nukreiptos į prevenciją, intervenciją, aišku yra dar ir papildomai įvairios integruotos programos. Tai ir žalingų įpročių prevencijos, ir lytiškumo, čia daugiau gal tokios visuotinės, kurios yra integruojamos į ugdymo turinį.

T: Mhm..

I5: Dabar dėl pačių programų aptarimo, tai dėl EQUIP’o aš nieko negaliu komentuoti dėl to, kad aš šitos programos nesu baigusi, tai būtų neetiška ir netinkama daryti, o dėl „Ankstyvos intervencijos“.. Jum ko reikia? Turinio?

T: Taip, pačią esmę aptarkite ir tikslą.

I5: Pati esmė tai yra.. Na, galima sakyti intervencinė programa, prevencinė, intervencinė. Skirta jaunuoliams, kurie buvo pastebėti pirmą kartą vartojantys psichoaktyvias medžiagas. Ir šita programa yra nukreipta į savimonės ugdymą, pasitikėjimo savimi stiprinimą, į socialinių.. Kai kurių socialinių gebėjimų stiprinimą.. (galvoja). Tai kaip ir taip..

T: Gerai, tai kaip supratau Jūs su šia programa dirbate?

I5: Taip, aš dirbu su „Ankstyvąja intervencija“.

T: Gerai, tada apie ją mes pakalbėsime plačiau. Kokius šios programos privalumus galite įvardinti?

I5: Mhm.. (galvoja). Šita programa.. Sunku tiesiog kažkaip labai taip išskirti. Jinai vienaip būtų vykdoma.. Aš jau bent kitokią viziją jos matau bendrojo lavinimo mokykloje ir visai kitokia jinai yra socializacijos centre. Nes jinai veiksminga, manau, būtų bendrojo lavinimo mokykloje, kai yra pagaunamas vaikas, kažkur už mokyklos kampo, už tvoros, už kokio nors medžio, rūkantis vos ne pirmą cigaretę.

T: Mhm..

I5: Bet kalbant apie socializacijos centrą, kai vaikai yra bandę ne rūkyti už mokyklos kampo, bet jie yra rūkantys, pavyzdžiui, nuo penkių metų, kai yra rūkantys, tiesiog natūraliai jie yra rūkantys marihuaną, cigaretes, kai jie yra uostantys klijus, jie yra bandę ir cheminių narkotikų. Nežinau, kiek būtų galima išskirti šitos programos privalumų. Tiesiog, tai yra programa, tai yra galbūt kaip kontakto užmezgimas su vaiku ir, ir.. Ir tokie tie privalumai, yra tiesiog labai sunku įvertinti, nes jinai būtų visiškai skirtinga, skirtinguose kontekstuose.

T: Manote, kad ji nėra labai tinkama socializacijos centre esantiems vaikams?

I5: Jinai yra gerai tuo, kad jinai vis tiek atlieka savo misiją, jinai kažkiek stiprina savimonę, jinai stiprina pasitikėjimą savimi, jinai stiprina gebėjimą priimti sprendimus, jinai stiprina gebėjimą pasakyti „ne“, bet jinai jau yra per silpna. Kaip ir sakau, tai yra labai geras papildomas įrankis specialistui užmegzti ir palaikyti gerus, tiesiog emocinius santykius su vaiku, pažinti vaiką, kad būtų galima planuoti tolimesnę pagalbą jam.

T: Gerai, kokius trūkumus matote šioje programoje?

I5: Na, trūkumai.. Tiesiog, aš nemanau, kad turiu teisę sakyti dėl to, kad programa.. Vis tiek ta programa yra tarptautinė, jinai yra pritaikyta, adaptuota mūsų kontekstui, Lietuvos kontekstui, prie jos yra dirbę mokslininkai ir tiesiog.. Na, aš nesu kompetetinga kažkokius trūkumus įžvelgti. Tiesiog.. Tiesiog kaip šitam kontekste gal jinai nėra labai efektinga, o aišku.. Vėlgi bendrojo lavinimo mokykloje su vaikais, kurie pirmą kartą bando psichoaktyvias medžiagas, jinai gal būtų, atrodytų visiškai kitaip. Tai kažkokių trūkumų tikrai aš negalėčiau pasakyt.

T: O praktikoje neatsiskleidė kažkokie trūkumai? Vedant šią programą.

I5: Na, praktikoje vis tiek kažkokių sunkumų yra.

T: Mhm..

I5: Kildavo iš pradžių ir, ir.. Ir kyla vienokių klausimų, kitokių klausimų, tiesiog kaip vedančiajam užsiėmimus.

T: Gal galite pateikti pavyzdžių?

I5: Nu paprasčiausiai vaikų motyvacijos stoka: „Ai, neįdomu.“, „Ai..“, „O kam čia reikia to?“, „Nedarysiu, nenoriu. Čia nesąmonė.“.. Tiesiog, kaip juos užnorinti, užmotyvuoti. Kitą sykį būna vat toks sunkumas ir įveikti jų atmetimo reakciją.

T: Mhm..

I5: Ir tiesiog suabejoji, gal čia kažką reikėtų daryti, gal čia kažką ne taip padariau, bet tiesiog, nu, kaip ir visi žmonės yra skirtingi, taip ir tie vaikai yra skirtingi ir prie kiekvieno vis tiek reikia rasti tą priėjimą. Tai vienintelis toks trūkumas, aš tada įvardinčiau patį vedėją, nes tiesiog.. Na, kaip sakoma, gyvenam ir mokomės, tai tiesiog su didesne praktika ateina ir patirtis, ir ateina tas gebėjimas išsisukti iš kai kurių situacijų.

T: Mhm, supratau.. O kaip manote, kaip būtų galimą šia programą pagerinti, kad ji būtų efektyvesnė, naudingesnė vaikams?

I5: Na, aš tikrai negaliu pasakyti, nes šitos programos sudarytojai yra mokslininkai ir, ir.. Ir viskas ten yra pagal tam tikrą seką, tam tikrą nuoseklumą, kad na, kažką įterpus ar, ar.. Nežinau, ar tai būtų į naudą pačiai programai, nes jinai šiaip užsienio patirtyje.. Jinai yra veikianti ir yra labai sėkmingai veikianti.

T: Mhm, supratau. Tai iš manęs būtų tiek tada. Ačiū Jums labai už skirtą laiką.

I5: Ačiū Jums.

Priedas Nr. 8. Programos „Jaunimas ir psichoaktyviosios medžiagos“ užsiėmimai ir jų tikslai

„**1 užsiėmimas:** Pradžia

Tikslas – supažindinti su užsiėmimų ciklu, jo forma, esme ir jaunimo dalyvavimo būdais.

2 užsiėmimas: Paauglystė/jaunystė: laikas geriems dalykams

Tikslas – pristatyti paauglystę/jaunystę kaip laiką geriems dalykams.

3 užsiėmimas: Ką reiškia būti priklausomam nuo cheminių medžiagų?

Tikslas – parodyti jauniems žmonėms, ką reiškia būti priklausomam nuo cheminių medžiagų.

4 užsiėmimas: Tabakas: kaip jis veikia žmonių gyvenimą?

Tikslas – išanalizuoti, kaip tabako gaminiai gali sukelti priklausomybę ir sumažinti asmens gyvenimo kontrolę.

5 užsiėmimas: Su kokiomis problemomis susiduriame?

Tikslas – pristatyti ypatingas problemas, susijusias su alkoholio vartojimu paauglystėje ir jaunystėje.

6 užsiėmimas: Vairavimas apsvaigus nuo alkoholio: kas gali nutikti?

Tikslas – pademonstruoti, kaip alkoholis veikia sugebėjimą vairuoti ir aptarti, kaip elgtis vairavimo išgėrus situacijoje.

7 užsiėmimas: Nelegalios psichoaktyviosios medžiagos: kokia jų žala?

Tikslas – nustatyti, kaip nelegalios psichoaktyviosios medžiagos gali paveikti vartotoją ir kitus šeimos ir bendruomenės narius.

8 užsiėmimas: Kaip psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas gali paveikti ateities galimybes? Tikslas – pademonstruoti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo įtaką jauno žmogaus ateičiai.

9 užsiėmimas: Kokios mūsų mokyklų, šeimų ir bendruomenės problemos ir resursai? Tikslas – išanalizuoti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo sukeliamas problemas ir galimas pagalbos priemones.

10 užsiėmimas: Kokie įstatymai egzistuoja ir kaip jie mus apsaugo?

Tikslas – supažindinti su įstatymais, kurie padeda saugoti visuomenę ir jaunus asmenis nuo alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų sukeliamos žalos.

11 užsiėmimas: Kaip mus veikia alkoholio ir tabako reklama?

Tikslas – suteikti jauniems žmonėms galimybę išanalizuoti tabako ir alkoholio reklamos strategijas ir jų poveikį jauniems asmenims.

12 užsiėmimas: Kaip mes galime reaguoti į spaudimą vartoti psichoaktyviąsias medžiagas?

Tikslas – mokyti, kaip elgtis esant spaudimui vartoti alkoholį ir kitas psichoaktyviąsias medžiagas.

13 užsiėmimas: Kokie yra pozityvūs pasilinksminimo būdai?

Tikslas – suteikti jauniems žmonėms galimybę pasirinkti ir planuoti pasilinkminimo su draugais būdus be psichoaktyviųjų medžiagų.

14 užsiėmimas: Kaip mes galime veikti drauge?

Tikslas – suteikti jauniems žmonėms galimybę pasirinkti, planuoti ir įgyvendinti mokymosi tarnaujant projektą, susijusį su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo problema.

15 užsiėmimas: Ko mes išmokome kartu?

Tikslas – apibendrinti ir užbaigti užsiėmimų ciklą.“ (Lions Quest Lietuva 2014; 20-22).